

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Mělník jako sídlo českých královen
Mělník as the residence of Czech queens

Kateřina Mrázová

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Sládková
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: B ČJ-D

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Mělník jako sídlo českých královen* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 17. 4. 2023

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda bych poděkovala mé vedoucí práce Mgr. Kateřině Sládkové za její rady a trpělivost. Dále děkuji Tomášovi, Matějovi a Ondrovi za jejich vřelou a nekončící podporu. Zvláštní poděkování patří Filipovi za pomoc s korekturou.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se věnuje královskému věnnému městu Mělník, jež se ve středověku stalo významným sídlem českých královen. Práce sleduje postavení Mělníka od počátků jeho osídlení v 9. století, kdy je poprvé spojován s přemyslovskými kněžnami Ludmilou a Emmou, až do 15. století, kdy Mělník držela poslední královna Johana z Rožmitálu. Hlavní a stěžejní část práce tvoří kapitoly věnované královnám Elišce Přemyslovně, Barboře Celjské a Johaně z Rožmitálu. Cílem práce je na základě analýzy pramenů a sekundární literatury vysvětlit význam spojení Mělníka s českými královnami, charakterizovat Mělník jako sídlo a popsat pobyty jednotlivých královen z ekonomického a politického hlediska.

KLÍČOVÁ SLOVA

Mělník; sídlo; Eliška Přemyslovna; Barbora Celjská; Johana z Rožmitálu; královské věnné město, středověký dvůr

ABSTRACT

The topic of this bachelor thesis is Mělník, a famous royal dowry town that used to be an essential residence of numerous queens of Kingdom of Bohemia. The focus is on the importance of Mělník throughout history, from its creation in the 9th century to the 15th century. The first two rulers to reside in Mělník were Przemysl princesses Ludmila and Emma. The last queen to ever stay in Mělník was Joanna of Rosenthal in the 15th century. This thesis is dedicated mainly to queens Elizabeth of Bohemia, Barbara of Cilli and Joanna of Rosenthal. The aim is to analyze available historical documents and secondary literature sources and use them to explain the connections of the queens to the town, portray Mělník as their residency and explain its economic and political effects.

KEYWORDS

Mělník; residence; Elisabeth of Bohemia; Barbara of Cilli; Joanna of Rosenthal; royal dowry town; medieval court

OBSAH

Úvod	6
Prameny, literatura a metodologie	7
1 Středověký dvůr	11
1.1 Terminologie – sídlo, rezidence a dvůr	11
1.2 Dvory královen	13
2 Věnná města	16
2.1 Věno a obvěnění	16
2.2 Vznik královských věnných měst	18
3 Přemyslovské kněžny a královny	22
3.1 Legendární Pšov a Ludmila	22
3.2 Melnic civitas	25
3.3 Tři přemyslovské královny	28
4 Eliška Přemyslovna	31
4.1 Politická situace	31
4.2 Ekonomické zajištění	33
4.3 Podoba dvora	37
4.4 Mělník od smrti Elišky Přemyslovny do roku 1420	39
5 Barbora Celjská	44
5.1 Politická situace	44
5.2 Ekonomické zajištění	47
5.3 Podoba dvora	50
6 Johana z Rožmitálu	53
6.1 Politická situace	53
6.2 Ekonomické zajištění	55

6.3 Podoba dvora	57
Závěr.....	60
Seznam zkratek.....	64
Seznam použitých zdrojů.....	65
Prameny	65
Sekundární literatura.....	67
Seznam příloh.....	74
Přílohy	75

ÚVOD

Mělník se během vrcholného středověku stal jedním z nejvýznamnějších královských věnných měst. Jeho výjimečnost spočívá zejména v tom, že se na čas stal sídlem českých královen. To se kromě Mělníka podařilo pouze Hradci Králové. Na Mělník se uchýlila po svých sporech s manželem Eliška Přemyslovna a jako vdovské sídlo si jej vybraly Barbora Celjská a Johana z Rožmitálu. Jak je patrné z názvu, bakalářská práce se bude věnovat především těmto třem královnám, které na Mělníku nejen pobývaly, ale vytvořily z něj své sídlo. Nicméně tradice Mělníka jako věnného města sahá mnohem hlouběji do historie. Dle legendistů existoval Mělník (jako hradiště Pšov) již v 9. století a narodila se zde sv. Ludmila. Ludmilský kult je na Mělníku stále živý a přítomný v podobě poutí, výstav a komerčních výrobků. Na přelomu 10. a 11. století měla Mělník jako vdovské sídlo využívat kněžna Emma, druhá manželka Boleslava II., jejíž mince s nápisem ENMA REGINA MELNIC CIVITAS mezi historiky vzbuzují stále řadu nezodpovězených otázek, především ohledně Emmina původu a tehdejší podoby města. S Mělníkem jsou spojována i jména královen Konstancie Uherské, Kunhuty Štaufské a Kunhuty Haličské. K těmto královnám existuje bohužel málo pramenů na to, abychom mohli definitivně potvrdit jejich držbu Mělníka jako věnného města.

Ve 14. století se Mělník dostává do držení Elišky Přemyslovny, která zde porodila svého třetího syna Jana Jindřicha. Během svého pobytu na Mělníku vydala mnoho listin a podněcovala i stavební činnost (například výstavbu mělnického špitálu). Jako vdova se na Mělník uchýlila Barbora Celjská, manželka Zikmunda Lucemburského, která sehrála důležitou roli v politických bojích o trůn v letech 1437–1439. Na Mělníku v roce 1451 nakonec umírá. Stejně jako její dvě předchůdkyně byla politicky aktivní Johana z Rožmitálu. Mělník rovněž využila jako vdovské sídlo po smrti svého manžela Jiřího z Poděbrad.

Bakalářská práce si klade za cíl vystihnout význam středověkého Mělníka jako významného královského věnného města a dočasného sídla českých královen. Je sledováno, za jaké politické a životní situace se královny na Mělník ubíraly. Pobyt je sledován také z hlediska jeho délky a vydaných listin. Dále je sledován pobyt královen z ekonomického hlediska (finanční zajištění, držba dalších měst apod.). Třetím a posledním sledovaným aspektem je podoba dvora, kterou je obtížné přesně popsat kvůli nedostatku pramenů.

První kapitola se zabývá problematikou dvorů a rezidencí – vysvětlením termínů a obecnou charakteristikou dvorů panovnic. Následuje pojednání o královských věnných městech, jež zahrnuje vysvětlení fungování obvěnění a stručný nástin vzniku a následného vývoje instituce věnných měst. Ve třetí kapitole sleduji starší tradici spojení Mělníka s přemyslovskými kněžnami a královnami počínaje sv. Ludmilou. Paralelně je sledován i vývoj centra města s hradem, který hraje velkou roli při popisu a analýze dvora u tří sídlících královen. Těmto třem královnám (Elišce Přemyslovně, Barboře Celjské, Johaně z Rožmitálu) jsou v chronologickém pořadí věnovány vždy zvláštní kapitoly.

PRAMENY, LITERATURA A METODOLOGIE

Práce je založena na využití heuristické metody – shromáždění dostupných pramenů a sekundární odborné literatury, které budou následně analyzovány a interpretovány. Celkově má práce kompilační charakter založený na srovnání a analýze pramenů a příslušné odborné literatury.

Z písemných pramenů jsou vzhledem k povaze práce nejrelevantnějšími listiny z edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (RBM) a edice městských privilegií *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (CIM).¹ Tyto edice obsahují listiny a privilegia vydávané královnami, ale i jejich manžely. Listiny a vydaná privilegia jsou klíčovým zdrojem k dějinám věnných měst. Lze z nich vyčíst mnoho o královniných příjmech, majetcích a jejich správě.

Kriticky je třeba nahlížet na narativní prameny, protože jejich charakter je vždy ovlivněn jejich autorem, dobou a okolnostmi vzniku. Pro nejstarší dějiny Mělníka jsou stěžejní legendy a kroniky. Mnohdy je to jediný dostupný typ pramene. O dějinách 9. a 10. století ve spojení s kněžnou Ludmilou pojednávají *Kristiánova legenda*, *Proložní legenda* a *Fuit in*

---

¹ Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH – Antonín HAAS (edd.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*, díl I–IV, Praha 1886–1961; Josef EMLER – Karel Jaromír ERBEN (edd.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, díl I–IV, Praha 1855–1892; Gustav FRIEDRICH – Zdeněk KRISTEN – Jan BISTRICKÝ – Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ (edd.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, díl I–V, Praha 1904–1981.

provincia Bohemorum.² V některých zásadních otázkách (jako je Ludmilin původ) se mezi sebou legendisté liší. Proto je třeba k nim přistupovat kriticky a připustit možnost více interpretací. Pro otázku interpretace ludmilských legend je zásadní práce Dušana Třeštíka.³ O období, kdy na Mělníku měla pobývat kněžna Emma, vypovídá mnoho nález denárů a také archeologické výzkumy, které potvrdily existenci areálu mělnického hradu a určily místo, kde se její sídlo mohlo nacházet. Zmínky o nejstarších dějinách Mělníka obsahuje rovněž *Kosmova kronika*.⁴ O třídním pobytu královny Kunhuty, vdovy po Přemyslu Otakarovi II., na Mělníku se zmiňují pokračovatelé Kosmovi ve *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*⁵

O životě Elišky Přemyslovny pojednává Petr Žitavský ve *Zbraslavské kronice*.⁶ Jedná se o soudobý pramen, tudíž musíme brát v potaz, že Žitavský Elišku Přemyslovnu znal a snažil se obhájit její vládu. Obraz života této panovnice podává ve své publikaci Božena Kopičková.⁷ Zaměřuje se nejen na Eliščino politické působení, ale i na rodinný život a fundátorskou činnost. Jedinou dosud vydanou monografií o životě Barbory Celjské s podtitulem *Čierna kráľovná* vydala slovenská historička Daniela Dvořáková.⁸ Postava Barbory Celjské je opředena různými mýty a legendami. Byla považována za bezbožnou ženu, nevěrnici, vyznavačku černé magie a „německou Messalinu“. Za tyto přídomy Barbora vděčí především Eneášovi Silviovi Piccolominimu, který ji takto popsal ve své *Historii české*.⁹ Ke královně Johaně z Rožmitálu stále chybí samostatná monografie. Její postava se objevuje v odborné literatuře o jejím manželovi Jiřím z Poděbrad. O životě samotné Johany

---

² Josef EMLER (ed.), *Fuit in provincia Bohemorum*, Fontes rerum Bohemicarum I, s. 144–145; Josef KOLÁŘ (ed.), *Život sv. Lidmily*, Fontes rerum Bohemicarum I, s. 123–124; KRISTIÁN, *Kristiánova legenda*, Fontes rerum Bohemicarum I, Josef Truhlář (ed.), s. 199–227.

³ Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1981; Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 1997; Petr SOMMER (ed.), *České země v raném středověku*, Praha 2006.

⁴ KOSMAS, *Kosmův letopis český*, Fontes rerum Bohemicarum II, Josef Emler (ed.), s. 1–198.

⁵ Josef EMLER (ed.) *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, Fontes rerum Bohemicarum II, s. 335–370.

⁶ Josef EMLER (ed.), *Zbraslavská kronika*, Fontes rerum Bohemicarum IV, s. 1–337.

⁷ Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, Praha 2008.

⁸ Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Barbora Celjská*, Budmerice 2017.

⁹ Eneáš Silvius PICCOLOMINI, *Historia Bohemica*, Fontes rerum Bohemicarum VII, Josef Emler (ed.), s. 61–258.

pojednává František Beneš v příspěvku *Vlastivědného sborníku Podbrdsko*.¹⁰ Velmi přínosným a cenným příspěvkem je článek Martina Šandery, popisující mělnické dvory Barbory i Johany.¹¹

O historii Mělníka poprvé psal Ludvík Böhm v díle *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický* v roce 1891.¹² Dílo je rozděleno na dvě části – *díl všeobecný* a *díl zvláštní*. V *díle zvláštním* jsou zaznamenány dějiny města od založení hradiště Pšov až po autorovu současnost. Z důvodu neúplné pramenné základny je potřeba hlavně k nejstarším dějinám nahlížet kriticky (jak autor i sám přiznává). Nicméně se jedná o první historiografické dílo přímo o Mělníku. Komplexní dílo o dějinách Mělníka vzniklo až v roce 2009 pod vedením Jana Kiliána, mělnického historika, který mělnické dějiny dovedl od počátků až do roku 1989.¹³ Přímo středověkými dějinami města se zabývají články *Mělník jako rezidenční město a jeviště sakrální reprezentace* a *Poznámky k nejstarší podobě hradu Mělník*.¹⁴

Jelikož se Mělník stal dočasným sídlem českých královen, je třeba ujasnit pojmy rezidence, sídlo a dvůr. Tato problematika se v posledních dvaceti letech stala předmětem bádání mnoha historiků. Přední místo si mezi nimi drží soubor publikací pod vedením Dany Dvořáčkové-Malé a Jana Zelenky.¹⁵ Tyto publikace obsahují příspěvky několika historiků.

---

¹⁰ František BENEŠ, *Johana z Rožmitálu a královna Johana*, Vlastivědný sborník Podbrdsko VII, Příbram 1973, s. 155–252.

¹¹ Martin ŠANDERA, *Mělnický dvůr královen vdov Barbory Celské a Johany z Rožmitálu*, Mediaevalia Historica Bohemica 2, 2009, s. 7–27.

¹² Ludvík B. BÖHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1891.

¹³ Jan KILIÁN, *Mělník*, Praha-Litomyšl 2007.

¹⁴ Vladimír BRYCH, *Poznámky k nejstarší podobě hradu Mělník*, Castellologica Bohemica 7, 2000, s. 93–110; Robert ŠIMŮNEK, *Mělník jako rezidenční město a jeviště sakrální reprezentace*, Confluens: Vlastivědný sborník Mělnicka 7, Mělník 2010, s. 12–43.

¹⁵ Publikace se věnují hlavně personálnímu složení dvorů, správě, všednodennosti a reprezentaci panovnické moci. Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvůr jako téma. Výzkum panovnické společnosti v českém středověku – historiografie, koncepty, úvahy*, Praha 2020; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Ženy a děti ve dvorské společnosti*, Praha 2015.

Samotné dvory královen velmi často svou strukturou kopírovaly dvory jejich manželů. Některé funkce dokonce zastával stejný člověk. Tématu dvorů královen se okrajově věnuje příspěvek Boženy Kopičkové v kolektivní práci *Člověk českého středověku*.¹⁶

Donedávna nebyla věnným městům věnována přílišná pozornost. Kvalitním zdrojem informací byl pouze článek Františka Musila *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století* z roku 2004.¹⁷ Nověji o věnných městech v pohusitské době psal Zdeněk Beran.¹⁸ Dále existuje publikace Dagmar Krskové *Královny a jejich věnná města*,¹⁹ která je ovšem nedostačující a obsahuje nepřesné informace. Až nyní, v roce 2022, vyšla v Historickém ústavu AV ČR kolektivní monografie *Věnná města českých královen*,²⁰ jež poskytuje mnoho badatelských východisek. V jednotlivých kapitolách jsou řešena samostatná dílčí témata, která se vzájemně prolínají. Publikace sleduje vývoj věnných měst v určitých obdobích (během vlády Lucemburků, v pohusitské době) a jejich význam například z hlediska geografického či jejich druhý život.

---

¹⁶ Božena KOPIČKOVÁ, *Urozená paní*, in: Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 57–91.

¹⁷ František MUSIL, *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, Mělník 2004, s. 1–15.

¹⁸ Zdeněk BERAN, *České královny a královská věnná města v pohusitské době (1436–1526)*, Mediaevalia Historica Bohemica 22/2, Praha 2019.

¹⁹ Dagmar KRSKOVÁ, *Královny a jejich věnná města*, Dvůr Králové nad Labem 2001.

²⁰ Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022.

1 STŘEDOVĚKÝ DVŮR

1.1 TERMINOLOGIE – SÍDLO, REZIDENCE A DVŮR

Mělník se díky svému význačnému postavení mezi věnnými městy stal na čas sídlem tří českých královen. Definice toho, co vlastně můžeme považovat za středověké sídlo, je komplikovaná a mezi historiky poměrně nejasná. Sídlo neboli rezidence je prostor či místo, kde soustavně pobývá dvůr. Takto rezidenci definuje Ivan Hlaváček,²¹ přičemž v českém prostředí lze podle něj takto chápat pouze Pražský hrad, jako jediné hlavní a stálé sídlo českých panovníků. Kromě Prahy byla v českých zemích jen menší krátkodobá sídla. Zásadním mezníkem byl v tomto ohledu nástup Lucemburků na český trůn a získání titulu římského panovníka. Pro Jana Lucemburského můžeme jako o dalším sídle uvažovat o Lucembursku. Karel IV. a jeho dvůr byl se vznikem zemí Koruny české také mnohem více mobilní a ve vedlejších zemích Koruny si tvořil dočasná sídla, které často navštěvoval. V Ottově naučném slovníku se taktéž dočteme, že rezidencí se míní sídlo panovníka nebo nejvyšších úřadů a obvykle je chápáno jako hlavní město země nebo říše, což jen utvrzuje Hlaváčkovu definici.²²

Sídlo (rezidence) úzce souvisí s dvorem, který dnes chápeme spíš jako instituci. Dvůr se nemusí nacházet na stejném místě jako sídlo, ale může být do určité míry mobilní, jak se můžeme přesvědčit v itinerářích jednotlivých panovníků. Podle Hlaváčka je dvůr organizované společenství osob, které jsou ve vztahu podřízenosti vůči jednotlivci, jenž je zároveň tvůrcem dvora. Tento jednotlivec alespoň částečně zosobňuje správní, politickou a soudní funkci. Kromě těchto funkcí dvůr zastává funkci reprezentativní a kulturní.²³

V českém prostředí můžeme dvůr spojovat s konkrétní rezidencí, protože měl panovnický dvůr své stálé sídlo (kromě výjimek během vlády Jana Lucemburského a Karla IV.). Problematičtější je situace v Říši, kde absentuje hlavní město, které by představovalo stálou panovnickou rezidenci. Problematikou rezidencí se historici v Německu soustavně zabývají již od roku 1985, kdy byl na göttingenské Akademii věd zřízen projekt *Rezidenzforschung*

---

²¹ HLAVÁČEK 1999, s. 32–33.

²² Heslo *rezidence*, in: Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí: 21. díl R (Ř) – Rozkoš, Praha 1904, s. 585.

²³ Tamtéž, s. 30–31.

pod vedením Hanse Patze. V rámci projektu vyšlo několik studií věnujících se jednotlivým lokalitám, avšak bez konkrétní definice rezidence kvůli její velké proměnlivosti v čase i místě.²⁴ Tento přístup byl posléze zkritizován Peterem Morawem, který navrhol zabývat se spíše dvorem samotným a tím kde se nacházel.²⁵ K problematice rezidencí se na základě Morawovy kritiky začalo přistupovat jako k prostoru pro pobyt dvora, který byl tam, kde byl panovník.²⁶ V Říši byl dvůr panovníka rozhodujícím centrem správy, dokladem panovníkovy prestiže a základem pro tvorbu dvorské společnosti, která se stává i určitým způsobem života.²⁷

Ve francouzské *Encyklopedii středověku*²⁸ je dvůr definován jako souhrn všech osob obklopujících vládce. Přesto je pro francouzské historiky těžké říci, čím přesně středověký dvůr byl. Instituce dvora vykazuje během 8.–15. století některé společné rysy, ale v zásadě se dvůr stále proměňuje. Ve Francii se již v polovině 11. století začalo objevovat pro dvůr označení *curia*, kolem kterého byly čtyři skupiny osob *curiales* – rytíři, klerikové, ženy a mladíci zajišťující chod dvora.²⁹

V českých pramenech se *curia* objevuje od 12. století. Od 14. století jej pak nahrazuje staročeské *dvuor* a nakonec nejpozději koncem 15. století *dvůr*.³⁰ Ve slovníku české středověké latiny má *curia* v základním tvaru bez dalších přívlasků několik významů. V dobách antiky pojem označoval skupinu rodů ve starověkém Římě nebo budovu pro schůze kurie. V jiných pramenech je *curia* myšleno jako sněm, slavnostní shromáždění nebo světský či církevní soud. Kromě dvora označoval v některých případech i palác světského panovníka.³¹ Ve staročeském slovníku Jana Gebauera najdeme pod heslem *dvór* v podstatě

---

²⁴ HLAVÁČEK 1990, s. 909.

²⁵ Richard NĚMEC, *K pojmu rezidence: Formální atributy jako kritérium definice sídel Karla IV. Lauf – Milín – Ojvín*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006, s. 192–193.

²⁶ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2020, s. 66.

²⁷ Heslo *Hof*, in: Robert-Henri BAUTIER (ed.), *Lexikon des Mittelalters. Fünfter Band, Hiera-Mittel bis Lukanien*, Mnichov 1991, s. 66–67.

²⁸ Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2014.

²⁹ Tamtéž, s. 136–144.

³⁰ Robert ŠIMŮNEK, *Dvořan*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 99.

³¹ Heslo *curia*, in: *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum: slovník středověké latiny v českých zemích: 2. svazek C–Czy*, Praha 1985, s. 998–1001.

stejné významy jako u latinského. Jeden z významů je také označení dvora jako sídlo, palác panovníka. Přesněji je „dvorem, kde seděti, sídlem, kde býti.“³² Původní označení pro rezidenci najdeme ve středověké latině také. *Residentia* je odvozené od slovesa *residere* – usadit se.³³ Se stejným významem vzniklo i sídlo od původně staročeského *siedlo*.³⁴ Proto rezidenci chápeme jako místo, v němž panovník sídlí.

Shrneme-li informace ze slovníků, z lingvistického hlediska byl dvůr označením jak pro palác, tak pro dvůr jako skupinu osob. Rozdíl mezi dvorem a rezidencí, jak byl vymezen v současnosti, nebyl tak patrný a zásadní. Přes terminologické nesrovnalosti se soudobý trend historiografie zabývá hlavně dvorem z hlediska personálního složení, hlediska kulturního nebo hospodářského.

Hlavním pramenem k poznání fungování dvora jsou dvorské řády. Pro české prostředí takový typ pramene neexistuje, a tak se můžeme spoléhat pouze na diplomatický materiál. Jediný pramen, který se některými svými aspekty podobá dvorskému řádu, je Korunovační řád Karla IV. a Zlatá bula. Ze svědečných řad na listinách lze vyvodit (podle četnosti výskytu opakujících se osob) například to, kdo mohl být důležitou osobností na dvoře daného panovníka. Kromě listin jsou užitečnými prameny účty, účetní knihy či zemské desky. Pro starší období se lze s určitou mírou nejistoty spoléhat na narativní prameny, protože pro přemyslovský dvůr existuje jen malé pensum pramenů. Pokud byl například autorem kroniky někdo blízký dvorskému prostředí, je pravděpodobné, že měl dobrý vhled do fungování dvora.³⁵

1.2 DVORY KRÁLOVEN

První rozdělení, pomocí kterého můžeme ke dvoru přistupovat, je dělení na užší a širší dvůr. Užší a širší dvůr se od sebe rozlišují kvantitativně i kvalitativně, ale dělení není závazné a tyto dvě struktury mohou prostupovat sebou navzájem. Užší dvůr zahrnuje panovníka s jeho rodinou, duchovní i světské rádce a osoby zajišťující základní potřebu reprezentace.

---

³² Heslo *dvůr*, in: Slovník staročeský I [A–J], Praha 1970, s. 366–367.

³³ Heslo *rezidence*, in: Český etymologický slovník, Praha 2012, s. 567.

³⁴ Tamtéž, s. 600.

³⁵ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2008, s. 13–15.

S příchodem doby královské sem patří i první stálé úřady dvorské kanceláře.³⁶ Menší dvůr (*curia minor*) a větší dvůr (*curia maior*) rozlišoval již v polovině 14. století Konrád z Megenberku ve spisu *Ökonomik*. Ve spise se zabýval ideálním uspořádáním dvora římského krále. Jiným označením pro menší a větší dvůr bylo pravidelný, každodenní dvůr (*curia ordinaria*) a dvůr úplný, doplněný o členy, kteří na něm nepobývali denně (*curia plena*).³⁷

Kromě ústředního panovnického dvora, jenž je nejčastěji předmětem bádání, můžeme vymezit dvory vedlejší mající většinou dočasné trvání. Vedle dvorů světských panovníků se ve středověku formují dvory biskupů nebo jiných církevních hodnostářů. V počátku jsou v pozdním středověku také dvory české šlechty. Další skupinu pak tvoří dvory ostatních zástupců vládnoucí dynastie (zejména manželky vládnoucích panovníků). Jejich dvůr byl vždy vázán na dvůr panovníka. Tyto dvory byly často pomíjivé, protože vznikaly za mimořádných událostí – při odloučení manželů nebo při ovdovění.³⁸

Královna nabývala svého mimořádného společenského postavení a zvláštních práv aktem korunovace. Její společenská prestiž rostla společně s prestiží panovníka. Největší společenské prestiže dosáhly manželky Lucemburků v době, kdy byl český král i císařem Svaté říše římské. K jejím zvláštním právům patřilo například pečetní právo, regentství v době manželovy nepřítomnosti nebo v období interregna. Od poslední třetiny 12. století začíná vznikat instituce královniny kanceláře, ve které působí notáři mající za úkol vyřizovat královninu korespondenci a vyhotovování listin. V lucemburském období vzrůstá také význam písárny, v níž působí kromě královniných notářů titulární a výkonný kancléř. V úředním spojení tyto funkce často vykonávali přímo někteří členové královnina dvora.³⁹

Královnin dvůr svou strukturou odpovídá dvoru panovníka. Mezi nejvýznamnější a nejdůležitější dvorské funkce patří hofmistr, podkomoří, maršálek, komorníci, mistr a písář kuchyně, lékař a kaplan. Ty pak doplňoval služebný personál jako kočí, kuchaři, vrátní, ševci, krejčí či knechtí. Na dvoře mohli být přítomni i mladí šlechtici ke zlepšení svého

---

³⁶ HLAVÁČEK 1999, s. 38–39.

³⁷ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2014, s. 22–23.

³⁸ Tamtéž, s. 64–65.

³⁹ KOPIČKOVÁ 2002, s. 74–75.

vzdělání a společenských mravů a dvorní dámy. Přesné složení dvora se v pramenech u jednotlivých královen dochovalo zlomkovitě. U některých lze přítomnost různých dvorských zaměstnanců pouze domýšlet na základě analogie s jiným dvorem, kde je potvrzena jejich přítomnost. Nejasný je i počet dvořanů. Nejspíš stoupal stejně jako společenská prestiž s titulem vládnoucího panovníka. Dvůr císařovny Alžběty Pomořanské mohl čítat až na sto osob. Vyšší počet dvořanů je zde opět spojen s nárůstem prestiže díky zisku titulu císařovny.⁴⁰

Kancelář i samotný dvůr byly nejčastěji financovány přímo z královské pokladny, z příjmů věnných měst královny nebo z důchodů (poplatků) za propůjčení mýt a cel. Královniny výdaje spočívaly v životním stylu (například v cestování či nákupu luxusního zboží). Další důležitou složkou královnina života bylo zbožné počínání. Tradice započatá již sv. Ludmilou spočívala v hojné účasti na náboženském životě ve formě fundací a donátorské činnosti. Financování, šíření a upevňování církevní správy a náboženského života přinášelo královnám výhody ve formě zajištění pohřbu na posvěceném místě, modlitbu za spásu její rodiny a blízkých nebo zisk relikvií. Kromě náboženských záležitostí mohly královniny výdaje plynout do stavitelské činnosti a různých forem umění, nejčastěji knižního (například iluminovaný rukopis Gumpoldovy legendy o sv. Václavovi, pasionál abatyše Kunhuty).⁴¹ Kvůli zlomkovitosti pramenů je obtížné odpovědět na otázku, odkdy přesně můžeme vnímat dvůr královny jako samostatnou ekonomicky nezávislou jednotku, nebo do jaké míry byl její dvůr pouze součástí králova dvora. Plné samostatnosti se královnině dvoru dostalo hlavně během 14. a 15. století (například Johaně z Rožmitálu a Barboře Celjské).

---

⁴⁰ Tamtéž, s. 76.

⁴¹ Tamtéž, s. 78–83.

2 VĚNNÁ MĚSTA

2.1 VĚNO A OBVĚNĚNÍ

V českých zemích se během středověku ustanovily dvě hlavní kategorie měst podle vrchnosti – královská a poddanská. Královská města spadají přímo pod správu panovníka země. V Čechách se jejich počet ustálil okolo čtyřiceti královských měst, na Moravě téměř dvacet měst. Jejich vznik spadá hlavně do období 13. století (později vznikaly již spíše výjimečně). Celospolečenský význam královských měst byl hlavně pro samotného panovníka nezaměnitelný, a to z hlediska hospodářského, vojenského, kulturního i politického, protože panovník byl jejich přímým pánem. Společně s královskými hrady tvořila důležitou královskou doménu v Čechách, která byla kromě již zmíněných oblastí i významným zdrojem příjmů panovníka a jeho dvora.⁴²

Ve 14. století vznikla zvláštní skupina královských měst – instituce královských věnných měst. Tato zvláštní skupina měst postupem času vznikla kvůli povinnosti manžela pojistit věno jeho ženy. Věno (*dos*) je jmění dané ženě její rodinou, které je zároveň příspěvkem do nové domácnosti, zajištěním v případě mužovy smrti a následného ovdovění, ale funguje i jako odbytné za ženiny nároky vůči rodinnému dědictví.⁴³ Dcery nemohly zcela přijít o svá majetková práva, a tak svůj podíl z rodinného majetku dostávaly právě formou věna. Všechny provdané dcery měly nárok na stejnou výši věna, ale pokud tohoto nároku nebylo dodrženo, dcery se mohly do dvou let obrátit na zemský soud. Nicméně na samotnou výši neměly vliv. Výši stanovuje otec (popřípadě bratr či jiný poručník) a není možnost se k jeho rozhodnutí odvolat. Věno mohlo být vyplaceno formou movitého i nemovitého majetku.⁴⁴ Ustanovení věna a majetkoprávních vztahů mezi manžely bylo součástí smlouvy o manželství. Mezi středoevropskými panovnickými rody došlo ve 14. století ke sjednocení zvyklostí při zajišťování manželek. Kromě věna, které nevěstě poskytovala rodina, přispíval stejnou částkou i budoucí manžel. K vybrání svého podílu na věnu měl český panovník právo vypsát obecnou berni. K výběru této berně nepotřeboval souhlas šlechty. V českých zemích byla výše věna poskytnutého rodinou obvykle 10 000 hřiven stříbra. Pokud mělo formu

---

⁴² František HOFFMANN, *České město ve středověku. Život a dědictví*, Praha 1992, s.

⁴³ Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926, s. 19.

⁴⁴ Tamtéž, s. 20–22.

hotovosti, vyplácelo se v několika splátkách. V opačném případě bylo zajištěno ročním důchodem na nemovitostech (hradech a městech), nebo podílem na regálech či clech. V případě manželovy smrti správa věna přešla na královnu-vdovu a po její smrti na jejich dědice.⁴⁵

Věno přecházelo po uzavření manželství do správy manžela, a tak k ochraně věna vznikla instituce obvěnění (*dotalicium*). Z majetku muže byla vyčleněna věnná zástava, která ženin majetek pojistila a chránila před jeho ztrátou v případě vdovství. Na obvěnění neměla žena nárok ze zákona, ale zřizovalo se opět zpravidla svatební smlouvou mezi manžely, rodiči nebo poručníky. Tato smlouva obsahovala výši i způsob jeho zajištění. Obvěnění muž mohl zajistit dvojím způsobem. Prvním způsobem byl dar různé výše nazývaný též jitřním darem. Druhou možností představovalo navýšení věnného příspěvku. Jeho navýšení nebylo stanoveno zákonem, ale dle normy bylo alespoň o třetinu vyšší než věno. Věnnou zástavou mohly být platy, zástavní právo, svršky a nábytek nebo svobodné, nezávadné pozemky.⁴⁶ Pokud manželství skončí smrtí ženy, přechází obvěnění na muže, protože jeho účel zajistit ženu nebyl naplněn. V případě mužovy smrti dochází k naplnění účelu obvěnění a žena má právo na jeho držbu a užívání, aniž by mohlo být zrušeno.⁴⁷

Věno (*dos*) je tedy jmění nebo majetek věnovaný rodinou ženy a obvěnění (*dotalicium*) jí zajišťuje její manžel prostřednictvím věnné zástavy. Listiny týkající se uzavření a výše obvěnění se tradičně vkládaly do zemských desek. Uložením v zemské desce je výše a platnost věna oficiálně potvrzena. Proces nabývá platnosti stejně tak přítomností svědků.⁴⁸

Informace o obvěnění českých královen bychom hledali ve sbírce práv a privilegií královských a nekrálovských měst. Příkladem může být listina vydaná císařem Zikmundem 11. února 1437 v Praze, ve které předává své manželce Barboře Celské města Hradec

---

⁴⁵ František KAVKA, *Čtyři ženy Karla IV.: královské sňatky*, Praha 2002, s. 13.

⁴⁶ KAVKA 2002, s. 14; KOPIČKOVÁ 2015, s. 97–98; KOZÁKOVÁ 1926, s. 24–25.

⁴⁷ Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908, s. 66–72.

⁴⁸ Například 1. října 1337 daruje k věnné zástavě Dobeš z Rakova dvě stě hřiven stříbra na svých vesnicích Rakově, Přichovech, Markvarticích a Lhotách své manželce Zdence. Obvěnění byli přítomni vysoce postavení královští úředníci – komorník Petr z Rožmberka, ale také nejvyšší sudí, zemský písař a další úředníci a páni; Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum – Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých. I.*, Praha 1870, s. 409.

Králové, Albrechtice, Chrudim, Vysoké Mýto, Poličku, Jaroměř, Dvůr Králové, Trutnov a Mělník.⁴⁹ Držbou nad těmito městy královna získává právo vybírat z těchto měst berni a dosazovat tam úředníky, přičemž je v právu oproti zemskému podkomořímu, hofrychtěři i královským úředníkům. V listině je rovněž zopakován i nárok na města pro manžela v případě, že královna zemře. Zástavou královských věnných měst král nezajišťoval své manželce pouze hmotné zajištění, ale také určitou společenskou prestiž.

2.2 VZNIK KRÁLOVSKÝCH VĚNNÝCH MĚST

Za vznik věnných měst jako soudržného celku se považuje zajištění věna Alžběty Rejčky na městech ve východních Čechách. Obvňování se zástavou na věnných městech se tradičně chybně spojuje již s Václavem II. Své druhé manželce Alžbětě Rejčce sice odkázal částku 20 000 hřiven stříbra jako zajištění k jejímu případnému ovdovění, ale neexistuje pramen zmiňující, že by Alžbětě svěřil i nějaké město. Tato chybná informace se objevuje i v některých publikacích, například *Královniny a jejich věnná města* od Dagmar Krskové: „Václav II. zajistil například svoji ženu Richenzu zvanou také Eliška (Alžběta) Rejčka, v roce 1305 příjmy z Hradce nad Labem, Mýta a Chrudimi.“⁵⁰

Alžbětě se dostalo hmotného zajištění formou věnných měst až při sňatku s Rudolfem Habsburským v roce 1306.⁵¹ Sňatek neměl dlouhého trvání, protože Rudolf již v roce 1307 zemřel, ale před svou smrtí zvýšil Alžbětino zajištění na 40 000 hřiven stříbra a její příjem zajistil důchody z měst Hradce Králové, Jaroměři, Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky. Alžbětě se tak dostalo mimořádně vysokého zajištění. Zmiňovaná města si stále zachovávala statut královských měst, ale jejich důchody plynuly místo králi přímo královně. V pramenech se zmínka o této zástavě nachází ve Zbraslavské kronice (kde ovšem nejsou zmíněna všechna města) a v listině římské krále Albrechta I., kterou vydal při tažení do Čech, kdy chtěl zajistit trůn pro svého mladšího syna Fridricha Sličného. Pro Alžbětu se stalo po smrti posledního Přemyslovce Václava III. spojenectví s Habsburky proti Jindřichovi Korutanskému výhodným, protože na oplátku získala potvrzení práv ve východočeských městech, přestože Albrecht ani Fridrich ve svém postavení na tento úkon neměli právo.

---

⁴⁹ CIM III, č. 111, s. 185–186.

⁵⁰ KRŠKOVÁ 2001, s. 15.

⁵¹ MUSIL 2004, s. 2.

V této listině vydané 5. října 1307 ve vojenském táboře u Opatovic je úplný výčet zmíněných věnných měst. Listinou jim potvrzuje jejich práva a privilegia a rovněž jsou označena za města věnná: „Míli kolem věnných měst nesmí nikdo krčmu míti ani řemeslo provozovati (...)“.⁵² V listině jsou zmíněny i ekonomické výsady měst jako je mílové právo, výhodný obchod se stříbrem z Kutné Hory a právo na soud dle městského práva, do kterého nemá zasahovat podkomoří. Nicméně prameny obsahující přímé písemné potvrzení zástav Václava II. nebo Rudolfa Habsburského neznáme. V listině Albrechta a Fridricha se odkazuje pouze na privilegia předchozích králů. Na Rudolfovu zástavu odkazuje až Alžbětina listina vydaná 18. srpna 1308, ve které schvaluje práva udělená městům Rudolfem.⁵³

Spojenectvím s Alžbětou získali Habsburkové ve svém boji o český trůn pětici měst, která byla dobře ekonomicky zajištěná a jejich těsná blízkost z nich tvořila velmi silný celek. Otázkou zůstává, proč Rudolf zajistil Alžbětě právě tato města. Existuje několik možných interpretací, ovšem jedná se pouze o domněnky. Východní Čechy jsou v blízkosti dnešního Polska, odkud Alžběta pochází, proto se nedá vyloučit, že je získala právě z důvodu blízkosti ke slezským knížectvím. Východočeská doména byla rovněž v blízkosti hlavních zemských cest směřujících do Polska, na Moravu a na jih k Vídní.⁵⁴ Představovaly by jak pro Alžbětu, tak i pro Rudolfa strategické místo v blízkosti hranic pro případné obléhání země a následný únik.

Ve 14. století se tak již plně vyvinula soustava královských věnných měst. Jejich centrum se soustředilo na východ Čech. Mezi východočeská královská věnná města patří Hradec Králové, Dvůr Králové, Vysoké Mýto, Chrudim, Polička, Jaroměř, Nový Bydžov a Trutnov. Výjimku mezi nimi tvoří poloha Mělníka, který zaujímá důležitou pozici severně od Prahy na soutoku dvou velkých řek, Labe a Vltavy. Druhou výjimkou jsou Teplice v severních Čechách, které se staly přechodně věnným městem během vlády Jiřího z Poděbrad. Věnná města se v průběhu staletí různě proměňovala z hlediska jejich významu, ekonomické i

---

⁵² CIM II., č. 83, s. 148–149.

⁵³ Josef ŽEMLIČKA, *Dlouhá cesta k městům českých královen (východní Čechy jako „věnný“ region)*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 79.

⁵⁴ Eva SEMOTANOVÁ, *Prostor a krajinná scéna věnných měst*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 22–23.

právní situace, ale nejsilnější postavení si mezi touto skupinou uchoval Hradec Králové a Mělník, které se přechodně staly i sídly českých královen. V těchto městech můžeme pozorovat vznik dočasných dvorů.

Pro fungování měst bylo nutné stanovit jejich správu a k tomu účelu byly zřízeny speciální úřady. Královnina správa věnných měst (stejně jako složení dvora) je do jisté míry stejná jako panovnickova. Zásadní orgány správy tvoří královnina rada, kancelář a komora. Rada představuje zastřešující instituci její vlády, pro níž máme pramenné zprávy od pohusitského období. Stěžejní roli sehrává hofmistr, královnin hlavní úředník. Písemnou správu zajišťuje kancelář v čele s kancléřem. Činnost kancléře je kvůli vyhotovování písemností spojená s podmínkou gramotnosti a znalosti latiny, proto tuto funkci zastávali duchovní.⁵⁵ Kancelář královně přináší příjmy z poplatků za vyhotovení písemností, a to i četných městských privilegií. Správu královniných majetků měla na starosti královnina komora, na jejíž finanční správu dohlížel mistr komory. Příjmy královen plynuly většinou z berní, úroků z městských pozemků, darů, nebo podílu na clech a mýtech. Dvěma nejdůležitějšími úředníky věnných měst byli podkomoří a hofrychtěř starající se o přímou správu měst. Tyto úřady fungovaly také na stejném principu jako panovnickovy.⁵⁶ Podkomoří měl na starosti vybírání hotovosti z komorního zboží a staral se tak o příjmy z věnných měst. Byl přímým úředníkem a vykonavatelem příkazů a vůle královn.⁵⁷

Právní zakotvení instituce královských věnných měst bylo stanoveno v návrhu zemského zákoníku Karla IV. *Maiestas Carolina*. V zákoníku byla vyčleněna zvláštní skupina královských měst a hradů s velkým významem, která se stala neodlučitelnými, a bylo všem budoucím králům zakázáno je zcizit. Ze skupiny věnných měst mezi ně patřily Hradec Králové a Chrudim.⁵⁸ Dále byla vyčleněna druhá skupina královských měst a hradů „méně znamenitých“, které mohou být dočasně propůjčeny nebo zastaveny na maximální dobu 10 let. Jako věno mohou být zastavovány rovněž jen dočasně po dobu královnina života. Mezi tyto částečně odlučitelná města z věnných měst patřila Jaroměř, Trutnov, Dvůr Králové a

---

⁵⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 40.

⁵⁶ Tamtéž, s. 123–125.

⁵⁷ Tamtéž, s. 67.

⁵⁸ AČ 03, *Maiestas Carolina*, s. 84–85.

Mělník.⁵⁹ Karel IV. jim přiřazením k nezczitelným a částečně či dočasně zczitelným královským majetkům přiznal význam, jenž si města udržují i v dalších letech (až do přelomu 15. a 16. století, kdy se jejich statut a situace mění). Od smrti královny Johany v roce 1475 nebyla ve věnných městech přítomna královna. V roce 1603 pak města přecházejí pod správu zvláštního podkomořího.⁶⁰

---

⁵⁹ Tamtéž, s. 87–88.

⁶⁰ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ 2005, s. 247–248.

3 PŘEMYSLOVSKÉ KNĚŽNY A KRÁLOVNY

3.1 LEGENDÁRNÍ PŠOV A LUDMILA

Počátky osídlení Mělníka jsou spjaty s mělnickým hradištěm z 9. století. Jeho existenci potvrdily archeologické výzkumy v 90. letech 20. století a následně v roce 2009.⁶¹ O jeho existenci vypráví i legendisté (v tomto případě o hradišti Pšov). Pšov je ztotožňován s místem, ze kterého měla údajně pocházet kněžna Ludmila, manželka prvního historicky doloženého přemyslovského knížete Bořivoje. Hlavní problém při ověřování této domněnky představuje rozrůzněnost informací z pramenů a ostatně i typ pramene.

Kristiánova legenda vypráví o Bořivojově manželce Ludmile, dceři knížete Slavibora, která pocházela z kraje slovanského nazývaného od starodávna Pšov a nyní pojmenovaného podle nedávno vystavěného města Mělník.⁶² Pšov je zde označen jako kraj (*prouincia*) a zatím nikoliv jako hrad. Legenda nám také nepřímou datuje vznik samotného hradiště zhruba do 2. poloviny 10. století. V Kosmově kronice je Slavibor označen jako župan z hrádku (*castello*) Pšov.⁶³ Opačný názor zastává Proložní legenda, ve které byl Slavibor srbský kníže, zatímco podle legendy *Fuit in provincia Bohemorum* Slavibor vládl v jiné zemi (*alia provincia*).⁶⁴ S komplexním rozbořením všech těchto legend přichází až Dušan Třeštík, který potvrzuje existenci ztracené latinské legendy o sv. Ludmile. Tato ztracená legenda vznikla pravděpodobně mezi lety 974 až 992 byla předlohou jak pro Kristiána, Fuit, tak skrze staroslověnský překlad i pro Prolog.⁶⁵

---

⁶¹ Alexandra BERNARDOVÁ, Petr MEDUNA, Petr NOVÁK, Alena VESELÁ, *Záchranný archeologický průzkum v Mělníku v roce 2009 – předběžná zpráva*, Confluens: Vlastivědný sborník Mělnicka 7, Mělník 2010, s. 179–192; Petr MEDUNA, *Nejstarší raně středověké opevnění v areálu Mělníka*, Archeologické rozhledy 55, č. 2, Praha 2003, s. 378–385.

⁶² FRB I, *Život sv. Ludmily a sv. Václava*, s. 204.

⁶³ FRB II, *Kosmův letopis český*, s. 28.

⁶⁴ FRB I, *Život sv. Lidmily*, s. 144.

⁶⁵ Více o ludmilských legendách Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1981; Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 1997; Petr SOMMER (ed.), *České země v raném středověku*, Praha 2006.

Většina publikací se přiklání k výkladu z Kristiánovy legendy a Kosmy. To znamená, že o Ludmile se dočteme jako o dceři knížete pšovského.⁶⁶ Pokud se přikloníme k tomuto názoru můžeme uvažovat o existenci většího správního celku, kterému vládl Slavibor a jehož centrem byl hrad Pšov. Sňatkem Ludmily a Bořivoje se stal kraj Pšov centrem přemyslovských Čech.

Další zásadní otázkou je, kdy a jak se stal z Pšovu hrad Mělník. Název Pšov je nejspíš odvozen od zastaralého označení pro pšenici *pše*. Označení pro pšenici bylo zvoleno na základě úrodnosti tamní půdy, na níž se dařilo obilí. Podle Pšovu byl pojmenován i potok protékající pod Mělníkem a vesnice založená u ústí potoka do Labe. Dnes je Pšovka, nebo také lidově Šopka, součástí města.⁶⁷

Název Mělník byl vykládán různě. Mělo se jednat o odvozeninu od původního jména potoku Pšovka – Melník. Jiné výklady tvrdí, že název je odvozen od druhu lososa mělnice, od mělkosti Labe či od slova chmel.⁶⁸ Za nejpravděpodobnější výklad je považováno odvození od slova mělný. Měl je označení pro křidu, tedy drobný mělný materiál bělavé barvy. V případě složení mělnického vrchu se jedná o jíl. Přípona *-ík* odpovídá i názvům jiných vrchů, například Blaníku.⁶⁹

V barokní mělnické kronice radního písaře Jana Josefa Albrechta je pasáž o vzniku Pšovu a jeho přejmenování na Mělník převzatá od Václava Hájka z Libočan, a tudíž je nutné k ní přistupovat kriticky. Podle této verze v roce 757 vyšel vladyka Beš z blízké vesnice Přívory na horu Říp a krajina se mu natolik líbila, že vzal celou svou čeládku a vystavěl zde hrad Pšov. Poté, co Čechové v okolí vystavěli domy, dali tomu městu jméno Mělník odvozené od vysokého počtu mlýnů, které se na říčce Pšovka nacházely.⁷⁰

---

⁶⁶ Například August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého – 15. Kouřimsko, Vltavsko a J.-Z. Boleslavsko*, Praha 1927, s. 58; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 3. díl*, Praha 1998, s. 806. Dále také v prvním historiograficky zpracovaném díle o Mělníku BÖHM 1891, s. 268.

⁶⁷ Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 3 M–Ř*, Praha 1951, s. 499.

⁶⁸ Karel SKLENÁŘ, *Pravěk na soutoku*, Mělník 2008, s. 75.

⁶⁹ PROFOUS 1951, s. 49.

⁷⁰ Jan Josef ALBRECHT, *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, Jan KILIÁN (ed.), Mělník 2005, s. 26.

Při příležitosti založení pražského biskupství v roce 972 se stále ještě dočteme o Pšovanech, ale na denárech kněžny Emmy, u kterých se doba ražby odhaduje na roky 985–995, je už zmíněn Mělník. Za předpokladu, že Pšov a Mělník můžeme ztotožnit, by pak vývoj mohl vypadat následovně. Hradiště Pšov bylo sídlem vládce stejnojmenného kraje nacházejícího se na mělnickém vrchu. Pšov se nacházel v místech pozdějšího hradu a dnešního centra města. Hradiště fungovalo jako centrum sídelní aglomerace a okolo něj bylo seskupeno několik osad. V druhé polovině 9. století byl vládcem Pšova Slavibor, který dceru Ludmilu provdal za Bořivoje, čímž se Pšov stal jádrem pražského panství Přemyslovců a zároveň důležitým správním hradištěm. Během 10. a 11. století bylo hradiště vystřídáno hradem a své jméno za nejasných okolností změnilo na Mělník.⁷¹

Sv. Ludmila se stala oblíbenou postavou českých dějin, po níž je na Mělníku pojmenováno mnoho různých produktů, hlavně komerčních značek vína. Na informační tabuli u zámku se dočteme, že kněžna Ludmila byla zakladatelkou místního vinařství. Je po ní pojmenována mělnická vinice pod zámkem. Největší vinný sklep pod dnešním zámkem je nazýván Ludmilin, protože v těchto místech měla údajně koupel.⁷²

V roce 1585 na Mělníku vznikl kostel sv. Ludmily z iniciativy měšťanky bohaté vdovy Ludmily Hronové.⁷³ Tento kostel je nejstarším dosud stojícím kostelem zasvěceným sv. Ludmile v Čechách. Kostel se nachází v ulici Pražská, která se dříve jmenovala sv. Ludmily. Na místě kostela měla Ludmila pobývat před vstupem do města v době, kdy se sem vrátila už jako křesťanka. Další legenda se pojí k zámecké kapli. Přímo v zámecké kapli se měla podle legendy Ludmila narodit a poté zde měla být pokřtěna Metodějem.⁷⁴ Ve většině případů se jedná hlavně o komerční záměr místních prodejců, ale postava Ludmily je s městem stále neodmyslitelně spjata.

---

⁷¹ CDB I, č. 86, s. 94; Marie HEROUTOVÁ, Dobroslav LÍBAL, Jana MACHÁČKOVÁ, *Mělník stavebně historický průzkum historické části města*, Praha 1971, nestránkováno; Luboš POLANSKÝ, Jiří SLÁMA, Dušan TŘEŠTÍK, *Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999)*, Praha 2000, s. 44–46; SKLENÁŘ 2008, s. 77.

⁷² SEDLÁČEK, s. 58.

⁷³ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svěťice Ludmila, uplatnění, charakter a vývoj jejího kultu ve středověku a novověku*, in: Svatá kněžna Ludmila, mučednice, Matka českého národa [online], Praha 2021 [citováno dne: 23. 12. 2022]. Dostupné z: <https://apha.cz/wp-content/uploads/2021/09/sv-ludmila-brozura.pdf>, s. 17.

⁷⁴ Tamtéž, s. 18.

Ludmilou tak začíná tradice spojení českých panovnic s Mělníkem. V 9. století nelze ještě hovořit o věnném zajištění, ale je bez pochyb, že v tomto období Mělník nabývá významného a zároveň osamostatněného postavení mezi ostatními sídly raně středověkých Čech. Výjimečnost Mělníka spočívá v jeho poloze u soutoku dvou velkých řek a jeho polohou uprostřed zabahněných lužních lesů, která zpočátku stěžovala kontakt s Prahou.

3.2 MELNIC CIVITAS

Následující osudy Mělníka jsou opět spjaty s českou panovnicí Emmou, manželkou knížete Boleslava II. Její působení a život vzbuzují další otázky. Hlavní diskuzi vzbuzují mince (denáry) nesoucí nápis ENMA REGINA MELNIC CIVITAS. Znalost těchto mincí mezi numismatiky je potvrzena od 18. století a již od této doby byly přisuzovány Emmě. Jejich pravost definitivně potvrdil nález z 31. března 1931 v Hluchově u Staré Boleslavi. Do té doby bylo známo pouhých dvanáct mincí, ale v Hluchově bylo nalezeno dalších devadesát kusů Emminých mincí. Tento nápis vyvolal mezi historiky obrovský zájem, který postupně po hluchovském nálezů narůstal.⁷⁵

Titul ENMA REGINA je pro české prostředí v 10. století neobvyklý. Běžná tehdejší titulatura pro manželky panovníků byla kněžna. Existuje několik teorií o Emmině původu, ale dnes se většina českých a německých historiků přiklání k její totožnosti s franckou královnou Emmou. Zmíněná francká královna Emma se narodila nejspíš v roce 949 v Pavii, (jako Emma Italská). Po smrti jejího otce Lothara v roce 950 čelila Emma se svojí matkou Adelhaid věznění u jezera Garda. Emma byla nucena Berengarem, markýzem z Ivrey, ke sňatku s jeho synem, aby právoplatně získal korunu. ve stejné době se stal langobardským králem Ota I. a bere si Adelheid za manželku. Franckou královnou se Emma stala, když si vzala Lothara IV. V roce 986 Emma poprvé ovdověla a její stopa končí 10. ledna 989, kdy píše dopis adresovaný neznámému knězi. Další zmínka pochází až z kostela Saint-Denis u Paříže s informací, že 2. listopadu neznámého roku Emma zemřela.⁷⁶

---

⁷⁵ Zdeněk PETRÁŇ, *Mince mělnické kněžny Emmy*, in: Jan KILIÁN – Luboš POLANSKÝ (edd.), *Emma Regina. Civitas Melnic. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy (+ 2. 11. 1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměrského (* 23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník, Mělník 2008, s. 68–69.*

⁷⁶ Petr CHARVÁT, *Zrod českého státu 568–1055*, Praha 2007, s. 207–215.

Vodítkem k české kněžně Emmě je nález 8500 mincí z roku 1963 ve francouzském Fécamp, Podle odhadů vznikly mezi lety 980–985. Na mincích je vyražen nápis ENMA PEOINA podobný nápisu ENMA REGINA. Naskytuje se zde vysvětlení titulu královny. Emma tyto mince v Dijonu razila jako lenní, měla tedy právo na ražbu od svého franckého manžela, a toto mincovní právo (a své výjimečné postavení) přenesla i do Čech, kam se odebrala okolo roku 989. Titul *regina* by totiž nemohla užívat v Praze, kde vládl její manžel Boleslav II., a tak tohoto titulu a práva mohla užívat ze svého sídla na Mělníku.⁷⁷

O jejím výjimečném postavení vypráví i kronikář Kosmas, který ji označuje za *genere nobilior* – více urozenou a výše postavenou, než byl kníže Boleslav. Kosmas se o Emmě zmiňuje ještě dvakrát. Emmu popisuje jako krásnou ženu a označuje ji za perlu ženského pohlaví. Ke zmínce o její smrti v roce 1006 připojil i její náhrobní nápis: „Hemma tu leží, hle, pouhý prach, jež byla jak gemma. „Pane“ tak, prosím tě, rci „milostiv duši té buď!“⁷⁸ Je možné, že Kosmas znal Emmin epitař právě z Mělníka, protože celou kroniku věnoval mělnickému proboštovi Šebířovi.

Naopak druhá část nápisu MELNIC CIVTAS nám umožňuje uvažovat o podobě Mělníka na přelomu 10. a 11. století. Latinské *civitas*, které bylo na minci zapsáno s chybou, mohlo znamenat město nebo hrad. Vzhledem k období vzniku mincí se jedná nejspíš o hrad. Areál hradu kopíroval akropoli bývalého hradiště. Nejspíš se jednalo o protáhlý ovál s delší osou sever-jih. V areálu hradu bychom našli na severu knížecí část – palác (sídlo kněžny) a na jihu kapitulní část, kde stál předchůdce nynějšího kostelu sv. Petra a Pavla. V areálu stály nepochybně další kamenné stavby, včetně mincovny. Samotné sídlo bylo vyděleno jako samostatná opevněním ohrazená plocha uvnitř hradu – jako dvorec. Podobný dvorec ohrazený palisádou bychom našli na nedalekém Hrádku u Bosyně, i u vzdálenějších míst jako Budeč a Žatec.⁷⁹

---

⁷⁷ POLANSKÝ, SLÁMA, TŘEŠTÍK 2000, s. 42.

⁷⁸ FRB II, *Kosmův letopis český*, s. 47, 60.

⁷⁹ BRYCH 2000, s. 102–103; MEDUNA 2008, s. 83–84.

Mělnická mincovna měla výlučné postavení v rámci celých přemyslovských Čech. Další mincovny známe pouze v Praze, Libici nad Cidlinou, Malíně a na Vyšehradě.⁸⁰ Pravděpodobně bychom mincovnu hledali někde poblíž kostela, přímo v centru hradskeho areálu. Žádné z mincí ražených Emmou paradoxně nebyly nalezeny na Mělnicku. Nejbližší nález je z již zmíněného Hluchova u Staré Boleslavi a další nálezy nalezneme v severní Evropě (například v Polsku nebo Švédsku). Všechny mince byly zhotoveny podle anglosaského vzoru. Jedná se o takzvaný ethelredský typ mincí podle obrazové předlohy mincí anglického krále Ethelreda II. Na líci najdeme opis jména, titul a místo ražby s obrazem kříže. Rub mince zdobí ruka Boží směřující prsty dolů. Po stranách ruky jsou písmena alfa a omega. Dle odhadů numismatiků Emma nechala vyrazit až 100 000 takových mincí. Je problém přesněji datovat ražbu, ale dosud nejnovější odhady ji kladou mezi léta 985–991.⁸¹

Nejstarší podobu kostela, který stál již od 10. století v hradskeho areálu neznáme. Zřejmě se jednalo o menší kostelík stojící na akropoli tehdejšího hradiště. Z 11. století existuje pozůstatek románského kostela. Jedná se o západní věž tvořenou opukovými kvádríky. Architekt Kamil Hilbert během výzkumu probíhajícího v letech 1913–1914 zjistil, že kostel měl podobu trojlodní dvouvěžové baziliky. Emmě se často připisuje i založení mělnické kolegiální kapituly, jež měla vzniknout při mělnickém kostele.⁸²

Informace o podobě okolí hradu přináší archeologický výzkum provedený na jihovýchodní straně dnešního města v městské části Rousovice. Na počátku 20. století zde bylo nalezeno a prozkoumáno 57 hrobů z 10.–11. století. Tento výzkum byl veden antropologem profesorem Jindřichem Matiegkou. Rousovice tak pravděpodobně plnily funkci pohřebiště pro nový hrad. Hroby byly uspořádány do 15–20 řad a odhady počítají s tím, že zde bylo až 150 hrobů.⁸³

---

⁸⁰ Petr MEDUNA, *Raně a vrcholně středověký Mělník (do roku 1419)*, in: Jan KILIÁN, *Mělník*, Praha-Litomyšl 2007, s. 68.

⁸¹ PETRÁŇ 2008, s. 73–79.

⁸² BÖHM 1891, s. 278; BRYCH 2000, s. 103; HEROUTOVÁ, LÍBAL, MACHÁČKOVÁ 1971.

⁸³ SKLENÁŘ 2008, s. 77.

3.3 TŘI PŘEMYSLOVSKÉ KRÁLOVNY

Po úmrtí kněžny Emmy v roce 1006 nastává odmlka v pramenech, která trvá tři staletí. Mělník v 11.–13. století do jisté míry vykresluje zlomky informací o mělnické kolegiální kapitule. O její existenci v roce 1125 svědčí dedikace Kosmovy kroniky mělnickému proboštu Šebířovi. Neobvyklý pramen představuje mělnický evangeliář, na jehož přideštit je v latinských verších zaznamenána donace neznámého kostela. Donace pochází z 12. století, ale do dnešní doby není znám její autor ani obdarováváný kostel. Pravděpodobně se jedná o jedinou dochovanou část dobového diplomatáře mělnické kolegiální kapituly. Ve verších donace vystupuje postava donátora Střezivoje, který je titulován *comes*. Pravděpodobně mohlo jít o tehdejšího správce hradu. V regionech se nově zakládané osady často pojmenovávali svými rodovými jmény. V okolí Mělníka najdeme například obec Střezivojice. Lze tedy uvažovat nad tím, že nese název správce blízkého hradu a obdarovaným kostelem je ten mělnický.⁸⁴ Kapitula plnila důležitou úlohu v hospodářství Mělníka, protože držela majetek v okolí města. Členové kapituly se snažili své pozemky přiblížit co nejblíže Mělníku, a tak své vzdálenější statky začínají prodávat a skupovat ty bližší. Během 12. století se další mělničtí probošti objevují na panovnických listinách jako svědci.⁸⁵

Ve vztahu k mělnické kapitule je v několika listinách naznačeno možné spojení Mělníka jako věnného majetku se dvěma přemyslovskými královnami. Jako věnný majetek mohla mít v držbě již Konstancie Uherská, druhá manželka Přemysla Otakara I. Konstancie byla svědkyní ve sporu kláštera Na Františku s domem řádu německých rytířů, jehož bratři darovali v roce 1199 desátek ze statku Řepín kostelu ve Vrbně bez jejího souhlasu. Tento kostel náležel k mělnickému věnnému statku, a tak lze předpokládat, že již v této době panovnice statky považovala za své a měla nad nimi dohled.⁸⁶

V roce 1247 jsou majetkoprávní převody prováděné mělnickou kapitulou potvrzeny Kunhutou Štaufskou, manželkou Václava I. Kunhuta potvrdila prodej vesnic Černotín,

---

⁸⁴ MEDUNA 2007, s. 69–72; Jiří RÁČ, *Nástin dějin předhusitského Mělníka*, Vlastivědný sborník Mělnicka 1, Mělník 1982, s. 41–42;

⁸⁵ RBM I, č. 245, s. 109; č. 304, s. 134–135; č. 315, s. 137; č. 319, s. 138–139; č. 357, s. 157; č. 221.

⁸⁶ CDB III, č. 286, s. 403–404; Irena MORAVCOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006, s. 25.

Turov a Vrabina proboštem Otou.⁸⁷ V roce 1245 se kvůli dluhu (a na přání své předchůdkyně Konstancie) vzdala svých statků Střemy a Zelčín u Mělníka. Tyto vesnice dostal do vlastnictví rytíř Lambin a jeho dědici.⁸⁸ Kunhuta mohla rovněž na základě stejné domněnky považovat Mělník za svůj majetek.

Třetí královna spojená s Mělníkem byla Kunhuta Haličská (1245–1285), manželka Přemysla Otakara II. Po osudové bitvě na Moravském poli se Kunhuta stala vdovou a začala hledat azyl pro sebe a své děti.⁸⁹ Zmínka o Kunhutině návštěvě Mělníka je zachycena ve *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.* Dle jednoho z pokračovatelů Kosmových Kunhuta odjela do svého „zvláštního města Mělníka“ a pobyla zde tři dny na náklady měšťanů.⁹⁰ Krom této krátké návštěvy neexistují žádné jiné zmínky o držbě města a lze opět pouze předpokládat, že pokud měl Mělník „zvláštní“ postavení, mohl být Kunhutiným věnným majetkem.

Během 13. století hrad podstoupil různé úpravy. Na počátku 12. století si palác hradu můžeme představit jako velkou jednotraktovou dvoupodlažní nepodsklepenou stavbu obdélníkového tvaru. V patře se nacházela galerie sdružených oken. Stavba zapadala do kontextu ostatních známých paláců přemyslovských Čech. Pozůstatky tohoto románského hradu bychom našli v hmotě západního křídla dnešního zámku. Zbytky kvádríkového zdiva jsou podobné struktuře zdiva na románské věži kostela a analogicky odpovídají bazilice sv. Jiří a Pražskému hradě po jeho požáru v roce 1142. Poté se románský hrad z 12. století postupně začal měnit v raně gotický.⁹¹

Z podhradí, ze kterého se stala trhovářská obec, a hradního komplexu se v průběhu 13. století stalo město. Mělník nemá zakládací listinu, ale za vznik města je obecně považováno datum

---

⁸⁷ RBM I, č. 1189, s. 553.

⁸⁸ CDB IV, č. 86, s. 175–176; RBM I, s. 535; Josef ŽEMLIČKA, *Dlouhá cesta k městům českých královen (východní Čechy jako „věnný“ region)*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 65.

⁸⁹ Gabriela ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský. Královny-vdovy přemyslovských Čech*, Praha 2004, s. 84–89; Josef ŽEMLIČKA, *Přemyslovci: jak žili, vládli a umírali*, Praha 2005, s. 120.

⁹⁰ FRB II, *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, s. 348.

⁹¹ BRYCH 2000, s. 104–105.

25. listopadu 1274. V tento den povolil král Přemysl Otakar II. mělnickým občanům obchod na Labi, konkrétně převoz slanečků a dalšího kupeckého zboží.⁹²

---

⁹² CIM II, č. 22, s. 59–60.

4 ELIŠKA PŘEMYSLOVNA

4.1 POLITICKÁ SITUACE

Pro Elišku Přemyslovnu (1292–1330) se stal Mělník sídlem, které pro ni představovalo azyl před spory s manželem. Od dětství Eliška musela čelit ztrátám ve své nejbližší rodině. V dětství jí zemřela sestra Anežka a matka Guta Habsburská. Zlomovým okamžikem byla pro Elišku svatba jejího otce Václava II. s Alžbětou Rejčkou. Alžběta byla velmi mladá a v podstatě téměř vrstevnicí Elišky, což byl také jeden z důvodů, proč vztah mezi oběma ženami nebyl ideální. Po smrti Eliščin otce Václava II. a bratra Václava III. usedla na trůn nakonec Alžběta se svým novým manželem Rudolfem Habsburským. Po Rudolfově předčasné smrti v roce 1307 pokračovaly boje o trůn. Českým králem se opět stal Jindřich Korutanský, manžel Eliščiny sestry Anny. Probíhající krize a zodpovědnost vůči přemyslovské tradici Elišku přiměly stát se součástí politických bojů. Byla podporována protikorutanskou opozicí a zbraslavský opat Konrád Elišku přesvědčil, aby přistoupila k jejich plánu. Po složitých diplomatických jednáních se podařilo přesvědčit římského krále Jindřicha VII. a pro Elišku byl zvolen manžel a nový český král Jan Lucemburský.⁹³

Manželství Jana Lucemburského a Elišky nebylo od počátku příliš šťastné. Příčinou jejich neshod byl velký věkový rozdíl. Eliška byla již osmnáctiletou ženou, kdežto Janovi v době jejich svatby bylo čtrnáct let. V této době byla považována za starou nevěstu, s čímž se pojily i předsudky a pomluvy o údajné ztrátě panenství. Jan byl oproti Elišce mladší a také přicházel do odlišného prostředí. V roce 1310 byli oddáni a přijeli do Čech jako manželský pár, kde musel Jan svou vládu vybojovat proti korutansko-míšeňskému spojení. Eliška se od počátku manželství aktivně podílela na politickém dění. Spolu s Janovými rádci, Petrem z Aspeltu a Bertoldem z Hennebergu, byla Eliška podporou, a možná i sama rádkyní svého manžela. Eliška znala lépe české prostředí a cítila zodpovědnost vůči tradici přemyslovského rodu. Její role rádkyně a určitý podíl na vládě trval v různé míře do roku 1319.⁹⁴

---

⁹³ KOPIČKOVÁ 2008, s. 9–26.

⁹⁴ Podle Boženy Kopiczkové Eliščin podíl na vládě dokládají listiny z roku 1312, kde je označena jako „karissime consortis“. KOPIČKOVÁ 2008, s. 40; RBM III, č. 80, s. 35–36; RBM III, č. 109, s. 46.

Ke klidnému manželství nepřispělo ani narození prvního potomka, protože místo syna se v roce 1313 narodila dcera Markéta. Situace se nezměnila ani po narození dcery Guty v roce 1315. Dědice trůnu se Jan Lucemburský dočkal až v roce 1316, kdy se narodil syn Václav (později biřmovaný jako Karel IV.). Jan táhl s vojskem na pomoc Ludvíkovi Bavorovi, a tak správa království připadla Petrovi z Aspeltu, ten byl situací v Čechách natolik znechucen, že je opustil a své povinnosti svěřil Elišce. Eliška obklopena svými rádci a důvěrníky (v čele s Vilémem Zajícem z Valdeka) měla velmi silnou pozici, která ohrožovala pozici Jindřicha z Lipé a jeho milenku Alžbětu Rejčku. Vzájemná nenávist vyvrcholila v domácí válku, jež byla nakonec diplomaticky ukončena.⁹⁵

Spor mezi manželi vrcholí v roce 1319. V napjaté situaci Eliška s dětmi odjela na hrad Loket a Jindřich z Lipé začal šířit pomluvy tvrdící, že Eliška chce Jana sesadit z trůnu a skrze syna Václava vládnout jako regentka. Jan se s doprovodem vydal na Loket. Po obsazení hradu a manželské hádce se Eliška odebrala s malou družinou na svůj věnný hrad Mělník, kam musela odejít bez svých tří dětí. Se synem Václavem se již nikdy nesetkala.⁹⁶

Podle Petra Žitavského se Eliška vypravila na Mělník 24. června 1319. Její první pobyt zde neměl dlouhého trvání, protože již 7. července téhož roku se Eliška společně s Vilémem Zajícem z Valdeka vrátila do Prahy.⁹⁷ Po jejím návratu toužili měšťané ze Starého Města, kteří se postavili proti Janovi Lucemburskému. Povstání skončilo pro pražské měšťany neúspěchem. Eliška byla definitivně zbavena veškerého podílu na moci a opět se uchýlila na Mělník. V pramenech není přesné datum Eliščinu návratu na Mělník, ale zřejmě se tak stalo po omilostnění Pražanů, které Jan vydal 27. července 1319.⁹⁸ Pro Elišku pak nezůstal žádný důvod na Starém Městě zůstat. Její pobyt na Mělníku je s jistotou doložen ke konci roku, kdy na Mělníku vydává 6. prosince 1319 listinu.⁹⁹

Na Mělníku Eliška tentokrát setrvala déle, ale její rodinu postihla další tragédie, protože 20. dubna 1320 zemřel její druhorozený syn Přemysl Otakar. Eliška se vrátila na Staré Město

---

⁹⁵ Josef ŠUSTA, *Eliška Přemyslovna*, in: *Česká žena v dějinách národa*, Praha 1940, s. 78–83.

⁹⁶ Petr ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae*, Zdeněk Fiala, František Heřmanský, Rudolf Mertlík (edd.), Praha 1976, s. 320.

⁹⁷ Tamtéž, s. 320–322.

⁹⁸ Jiří SPĚVÁČEK, *Král diplomat*, Praha 1982, s. 124; RBM III, č. 511, s. 209–210.

⁹⁹ RBM IV, č. 2135, s. 829.

v roce 1321 kvůli Janově zranění, které utrpěl v turnaji konaném 24. února na staroměstském tržišti.¹⁰⁰ Za Janem přijela nejdřív v březnu, jelikož 15. března 1321 vydala na Mělníku listinu.¹⁰¹ Eliščin návrat na věnný hrad není v pramenech zaznamenán, ale nejspíš to bylo v červnu 1321. V této době Jan Lucemburský opouští Čechy a pro Elišku tak opět nezbyval důvod k setrvání v Praze, ve které neměla žádnou moc. V únoru 1322 se Elišce na Mělníku narodil další syn Jan Jindřich.¹⁰²

Po porodu Jana Jindřicha Eliška ještě téhož roku znovu otěhotní. Jan se koncem června 1322 vrátil do Prahy. Nejdéle na počátku července se vztah mezi manželi opět na chvíli urovnal. Jejich poslední společné děti – dvojčata Anna a Eliška se narodila 27 března 1323 v Bavorsku. Manželské sblížení nemělo dlouhého trvání a Jan pojal další podezření, že Eliška se svým nevlastním bratrem, nejvyšším kancléřem Janem Volkem, plánuje další převrat.¹⁰³

Aby Jan zbavil Elišku veškerých možností zásahů do politického dění skrze sňatkovou politiku, poslal prvorozenou dceru Markétu do Bavor a dceru Gutu k výchově na hrad Wartburg. Eliška izolovaná od většiny svých dětí nakonec odešla za dcerou Markétou do Bavor, kde našla azyl na dvoře Markétina budoucího manžela Jindřicha Dolnobavorského. V Bavorsku Eliška trávila dlouhou dobu (až do ledna 1325). Během pobytu v Bavorsku byly Elišce pozastaveny veškeré důchody a zůstala odříznuta od svých příjmů v Čechách, což se také stalo důvodem jejího návratu. Minimálně ještě jednou navštívila Mělník, když zde v roce 1327 založila špitál pro chudé. Její život končí rokem 1330, kdy na Vyšehradě umírá.¹⁰⁴

4.2 EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ

Eliška držela Mělník jako věnné město společně s Kostelcem nad Labem. Ve stejné době vlastní pomyslný protipól pěti východočeských věnných měst Alžběta Rejčka. Přestože u nich obou hovoříme o držbě věnných měst věnných městech, obsahově se tento pojem liší.

---

¹⁰⁰ Josef ŠUSTA, *České dějiny Dílu II. část 2. Král cizinec*, Praha 1939, s. 327, 336.

¹⁰¹ RBM IV, č. 2138, s. 831.

¹⁰² ŠUSTA 1939, s. 327–328.

¹⁰³ Tamtéž, s. 336–340.

¹⁰⁴ SPĚVÁČEK 1982, s. 143–144; Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *1. 9. 1310: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Sňatek z rozumu*, Praha 2002, s. 158–159; ŠUSTA 1940, s. 83.

Zatímco Rejčka vlastnila východočeská města jako zástavu – obvěnění, Eliška Přemyslovna města získala jako věno od své rodiny. Kostelec nad Labem Eliška ztratila v roce 1317. Tehdy město získal nejvyšší purkrabí Hynek Berka z Dubé. Na rozdíl od Kostelce byl Mělník Elišky doživotním majetkem.¹⁰⁵

Pro další panovnice se stává pravidlem, že Mělník využívají až jako vdovské sídlo, protože bylo součástí jejich obvěnění. Elišky několikaletý a často přerušovaný pobyt na mělnickém hradě (již během života manžela) tvoří mezi ostatními královnami výjimku. Lze se domnívat, že Mělník jako věnnou zástavu držela Eliščina matka Guta Habsburská. U Josefa Šusty nalezneme zmínku o vyjednávání s Rudolfem I. Habsburským o Gutině majetkovém zabezpečení. Požadoval, aby jí v případě Václavovy smrti nebyly odňaty důchody „z věnných statků v Hradci a jinde v Čechách pojištěné“.¹⁰⁶ Vodítkem k tomu, že by jedním z věnných statků byl Mělník, je listina vydaná Eliškou 17. října 1327, ve které svému komořímu Konrádu Gočálkovi darovala 3 lány polí ve vsi Brozánky, stejně jak tomu učinila její matka, na jejímž dvoře také sloužil.¹⁰⁷ O Mělníku jako věnném městě Guty Habsburské píše ve svém článku i František Musil.¹⁰⁸ Tato interpretace by mohla být i možným rozřešením toho, jaké byly osudy Mělníka během téměř půl století mezi Kunhutou Haličskou a Eliškou. Avšak abychom mohli toto tvrzení s jistotou považovat za pravdivé, postrádáme více pramenů.

Elišce plynuly důchody z Mělníka a dalším zdrojem jejích příjmů byly příjmy z vesnických oblastí. Větší finance získávala z prodeje těchto vsí. Eliška prodala například statky v Butovicích, Jinonicích, Košířích a Letech. Její hospodářské záležitosti měl na starost správce (*villicus*).¹⁰⁹ Z listiny vydané v roce 1312 známe jednoho z jejích správců – pražského měšťana Balduina.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ Božena KOPIČKOVÁ, *Věnná města a jiné majetky českých královen ve 14. a 15. století*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Ženy a děti ve dvorské společnosti*, Praha 2015, s. 97–99.

¹⁰⁶ Josef ŠUSTA, *České dějiny Dílu II. část 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 364.

¹⁰⁷ RBM III, č. 1380, s. 541–542.

¹⁰⁸ MUSIL 2004, s. 1–2.

¹⁰⁹ KOPIČKOVÁ 2008, s. 68–70.

¹¹⁰ RBM III, č. 79, s. 31.

Eliška často obdarovávala kostely a různé církevní řády (například zbraslavské cisterciáky, vyšehradský chrám či osecké mnichy). Z pramenů se dá vypožorovat i určitá tendence k obdarování svých věrných služebníků či právě mělnických měšťanů.¹¹¹ Z Mělníka například Eliška v roce 1320 daruje dominikánkám u sv. Vavřince v Praze plat z mlýna na říčce Pšovce nedaleko Mělníka.¹¹² Z Mělníka vydala ve stejném roce listinu obdarovávající i Zbraslavský klášter. Klášteru darovala svou vesnici Klíнец, ležící mezi Jablonným a Čisovicemi, se všemi jeho právy, příjmy, pozemky, zlatými doly a dalším příslušenstvím.¹¹³

V srpnu 1320 Eliška nařizuje změřit všechny vsi náležející k městu. Následně mělnickým měšťanům ukládá povinnost, že jí mají dávat roční plat z 89 lánů bez jedné čtvrti. Dalších patnáct nadbytečných lánů prodala měšťanům. Kromě ročního platu z vyměřených lánů měli odvádět platy z devíti mlynářských kol, z lázně a ze zahrady před městem. Zároveň měšťanům slíbila, že vsi se nebudou více vyměřovat k jejich škodě. Tyto roční platy měli měšťané platit nejen Elišce, ale i dalším českým královnám, které budou Mělník v budoucnu vlastnit.¹¹⁴ Z listiny je patrné, že význam pro hospodářství města měla říčka Pšovka s vodními mlýny, z nichž plynuly Elišce příjmy. Plat z jednoho mlýnu darovala v roce 1320 sestřám u sv. Vavřince. Na tomto mlýně hospodařili mlynář Konrád Hrob a mlynářka Perchta.¹¹⁵

Z nadbytečně vyměřených lánů jich Eliška 23. května 1321 patnáct darovala svému nevlastnímu bratrovi Janu Volkovi za věrné služby. Zde není jasné, zda se jedná o ty samé, které už předtím měla darovat mělnickým měšťanům či jiné.¹¹⁶ Mimo darování pozemků vysazuje purkrechtním právem sedm a čtvrt lánů ve vsi Vrbně, která náleží k Mělníku. Tyto lány byly svěřeny do nájmu chudým robotným a jejich potomkům.¹¹⁷ Pozemky ve Vrbně pro Elišku představovaly další příjmy, protože dle purkrechtního práva byl nájemce povinen za pronájem půdy platit pravidelné dávky.

---

¹¹¹ KOPIČKOVÁ 2008, s. 111–112.

¹¹² RBM III, č. 603, s. 255.

¹¹³ Tamtéž, č. 632, s. 267.

¹¹⁴ CIM II, č. 112, s. 189–190; RBM III č. 604, s. 255–256.

¹¹⁵ RBM III, č. 603, s. 255.

¹¹⁶ Tamtéž, č. 686, s. 285

¹¹⁷ RBM IV, č. 2135, s. 829.

Další příjem pro Elišku a její dvůr představoval labský obchod, o němž existuje několik zpráv. Obchod se solí, slanečky a jiným zbožím na čtyřech lodích mělnickým měšťanům povolil Přemysl Otakar II. a následně tuto výsadu potvrdil i Karel IV.¹¹⁸ V roce 1322 je plátcem vinného ungeltu v Praze Heinricus Melniker, tudíž se zřejmě již za Elišky Přemyslovny na Mělníku rozvíjí vinařská tradice.¹¹⁹

Během pobytu v Bavorsku v letech 1322–1325 pro Elišku nastalo období velké finanční tísně. Veškeré důchody z jejích měst a vesnic byly pozastaveny a byla nucena žít ze štědrosti bavorského dvora. Nakonec to byla i špatná finanční situace, která ji donutila se vrátit. I přes to Eliška vyjádřila svůj vřelý vztah k Mělníku a nezapomněla na jeho věrné měšťany. 28. června 1324 ve Wasserburgu Eliška povolila měšťanovi Jindřichovi, řečenému Hebriner, a jeho dědicům prodej zahrady, jež leží vedle zahrady dětí krejčího Mikuláše. Listina obsahuje i povinnost každého jejího držitele v případě potřeby opravit dva mělnické mosty.¹²⁰ V době, kdy Elišce její manžel odepřel veškeré finanční zdroje, naopak její největší sokyni daroval své statky a dům v Brně, patronátní právo ke královské kapli Panny Marie a pozemek pro stavbu starobrněnského kláštera.¹²¹

Po Eliščině pobytu v Bavorsku není známo, kdy přesně a jak dlouho před svou smrtí pobývala na Mělníku. Určitě do města přijela v roce 1327, když na Mělníku vydala v říjnu listinu. Dle Petra Žitavského Eliška v této době založila za městem špitál pro chudé.¹²²

Listina z roku 1327 byla zmíněna už v souvislosti s možnou držbou Mělníka Guty Habsburské. Komořímu Konrádu Gočálkovi darovala 3 lány polí v Brozánkách na druhé straně Labe. Po jeho smrti měly tyto statky připadnout za věrnost jejímu služebníkovvi Konrádovi, výrobci svíček.¹²³ Po Eliščině smrti schválil Jan Lucemburský Konrádovi příspěvek na nájem, který mu byl přislíben již Eliškou.¹²⁴ Další lány v Brozánkách Eliška

---

¹¹⁸ CIM II, č. 22, s. 59; č. 321, s. 469.

¹¹⁹ RBM III, č. 834, s. 331.

¹²⁰ CIM II, č. 128, s. 205–206; RBM III, č. 995, s. 385–386.

¹²¹ KOPIČKOVÁ 2008, s. 69–70.

¹²² „A královna Eliška sedí sama jako vdova, zbavena manželského potěšení, denně se účastní bohoslužeb, a zůstávajíc na Mělníce, začíná stavět za městem špitál pro chudé.“ ZK, s. 360.

¹²³ RBM III, s. 1380, s. 541–542.

¹²⁴ RBM III, č. 1824, s. 711.

přislíbila darovat za věrnost mělnickému tesaři Vaňkovi. Nestihla tak učinit před svou smrtí, ale pouze tento dar přislíbila. Vaněk pozemky v Brozánkách získal až listinou vydanou 23. ledna 1336 Janem Lucemburským.¹²⁵

Založení špitálu je zaznamenáno ve Zbraslavské kronice. Kromě zmínky o jeho založení v roce 1327, se o mělnickém špitále dočteme ještě později v roce 1330, po smrti Elišky. V tomto roce byl špitál úplně uvázán ke Zbraslavskému klášteru, protože tak ještě za života rozhodla Eliška. Listinné potvrzení spojení špitálu s klášterem pochází z roku 1354 vydané Annou Svídnickou.¹²⁶ V českém překladu Zbraslavské kroniky Františka Heřmanského je špitál umístěn „za městem“, tudíž mimo hradby města.¹²⁷ Ludvík Böhm uvádí trochu jiný překlad, a to že se špitál nacházel „ve dveřích/před branou města“.¹²⁸ Jiří Rác ho na základě dvou pozdějších pramenných zpráv lokalizuje k bývalé Loukové bráně, někde u veřejné cesty – zřejmě dnešní Pražské ulice. „Ve dveřích města“ lze také chápat tak, že špitál se přiléhal přímo k bráně a tím pádem i opevnění města. Jeho umístění mimo hradby není výjimkou, protože stejně jako jiné špitály mohl sloužit v době epidemií jako izolační budova.¹²⁹

4.3 PODOBA DVORA

Srovnání s Alžbětou Rejčkou bylo naznačeno již v přechozí podkapitole. Na pomyslném protipólu k Elišce Přemyslovně nestojí jen Alžběta Rejčka, ale i Hradec Králové vůči Mělníku. Jsou to dvě jediná věnná města, která svým významem dosáhla toho, že se stala sídlem českých královen. Okolo Hradce a Mělníka se utvořila dvě ohniska věnných majetků královen. Hradec stál v čele východočeských měst, kdežto okolí Mělníka zahrnovalo oblast sahající přibližně od Štětí po Kostelec nad Labem. Otázkou zůstává, proč součástí Alžbětina obvěnění nebyl i Mělník, který byl již ve 14. století prokazatelně tradičním městem

---

¹²⁵ RBM IV, č. 266, s. 107.

¹²⁶ Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904, č. 123, s. 73–74.

¹²⁷ ZK, s. 360.

¹²⁸ BÖHM 1891, s. 294.

¹²⁹ Jiří RÁC, *Vznik a začátky mělnického špitálu*, in: *Vlastivědný sborník Kralupska 1*, Kralupy nad Vltavou 2000, s. 13–14.

spojovaným s vlastnictvím královen. Možnou odpovědí je, že Mělník uchovával Václav II. pro nastávající manželku svého syna Václava III., pro budoucí českou královnu.¹³⁰

Hradec Králové byl sídlem královen-vdov. Mělník změnil svůj statut z věnného města královských dcer na součást obvěnění manželek králů (a později také vdovské sídlo). Hradec byl sídlem Alžběty Rejčky od srpna 1308 do let 1320–1321, kdy s Jindřichem Lipé odešla do Brna.¹³¹ Rejčka, jakožto dvojnásobná vdova, disponovala mnohem vyšším finančním obnosem než Přemyslovna. Během svého pobytu v Hradci díky své dobré finanční situaci město zvelebovala a zajistila si bohatý dvůr. Z hradu, na kterém Rejčka sídlila, se do dnešních dní dochovaly pouze části západní vnější stěny domu v Zieglerově ulici. Ani archeologické průzkumy nedokázaly pojmut celý prostor bývalého hradu, ale jeho podoba by na základě průzkumů měla odpovídat čtyřkřídlé jedno nebo dvoupatrové budově s kaplí. Na stejném hradě sídlila později ještě Alžběta Pomořanská, ale v důsledku požárů hrad zanikl, a navíc během husitské revoluce ztratil i svůj význam.¹³²

Oproti tomu je hrad Elišky Přemyslovny na Mělníku zvláštní tím, že přestože prošel několika přestavbami, do dnešních dob zůstává jeho poloha stejná. Z původního hradiště se ve 12. století stal románský hrad, ve 14. století gotický hrad a na konci této pomyslné řady stojí renesanční zámek z 16. a 17. století. Gotické přestavby jsou datovány někdy mezi období vlády Přemysla Otakara II. a Elišky Přemyslovny.¹³³ Mělnický hrad měl podobu podlouhlého podsklepeného jednotraktového paláce. Možná již koncem 14. století byl doplněn o severní koncový díl. K této fázi patří nejspíš i zaniklá bašta nebo věžice při západní fortně paláce.¹³⁴

Hradní komplex byl důležitou součástí nejstaršího městského opevnění. Poloha paláce u labské strany tvořila přirozenou bariéru (vzhledem k jeho umístění na vrchu tyčícího se nad

---

¹³⁰ Jan VOJTÍŠEK, *Věnná města za vlády lucemburské dynastie*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 99–101.

¹³¹ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Eliška Rejčka a její partner Jindřich z Lipé*, in: Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 187–190.

¹³² František MUSIL, *Věnné hrady českých královen*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 140–143; KOPIČKOVÁ 2015, s. 98.

¹³³ BRYCH 2000, s. 106; MUSIL 2022, s. 153–154.

¹³⁴ Tamtéž, s. 106.

Labem). Vedle paláce na opevnění navazovala takzvaná „Stará škola“ č. p. 159, která před rokem 1420 pravděpodobně sloužila jako sídlo kolegiální kapituly. Fortifikace dále kopírovala akropoli bývalého hradiště. Hrad byl obklopen hradbami s cimbuřím, věžemi a branami. Dál následovala zeď oddělená parkánem, a nakonec parkánová zeď v hradním příkopu, 8 bašt a val. Tyto hradby dosahovaly výšky až 9 m. Vstup do města zajišťovala Pražská brána na jihovýchodě a Labská brána blízko ulice Legionářů. V České ulici pak byla ještě malá branka nazývaná „V pytli“. Na pražském předměstí vně opevnění se pak nacházely ještě Luční a Říční brána.¹³⁵

Eliška se snažila své sídlo také zvelebovat. Dle Kopiczkové měl být tesař Vaněk stavitelem, který se podílel na stavebních úpravách proboštského kostela sv. Petra a Pavla nacházejícího se v hradním areálu.¹³⁶ Díky těmto přestavbám měla Eliška zřejmě mimořádně dobrý vztah s mělnickou kapitulou, který dokládá listina z roku 1321, kde ji mělnický probošt Jindřich nazývá „naší paní“.¹³⁷

Eliška měla blízký vztah k městu a jeho měšťanům a často zasahovala do jeho dění. Od počátku 14. století stojí v čele města rychtář a městská rada skládající se z dvanácti konšelů. Jmenný seznam těchto měšťanů máme až z období po Eliščině smrti, po roce 1330. V čele města v této době stojí rychtář Václav, a opět se v listině nachází označení Elišky jako „naší paní“.¹³⁸ Z listiny vydané Karlem IV. 18. srpna 1348 se dozvídáme, že Eliška měšťanům svěřila správu zemských krajských desek.¹³⁹

4.4 MĚLNÍK OD SMRTI ELIŠKY PŘEMYSLOVNY DO ROKU 1420

Po Eliščině smrti nastalo období (1330–1349), kdy Mělník nepobývala žádná královna. Druhá manželka Jana Lucemburského Beatrix Bourbonská měla své obvěnění pojištěné na Janových lucemburských městech. Zde se projevila tendence zastavovat královnám města, která jsou blízko jejich rodišti. Česká věnná města nedržela ani první manželka Karla IV.

---

¹³⁵ František PURŠ, *Příspěvek ke středověkému opevnění Mělníka*, Confluens: Vlastivědný sborník Mělnicka 4, 2002, s. 107–115; ŠIMŮNEK 2010, s. 15.

¹³⁶ KOPIČKOVÁ 2008, s. 120; RBM IV, č. 266, s. 107.

¹³⁷ RBM IV, č. 2137, s. 830.

¹³⁸ RBM III, č. 1752, s. 684.

¹³⁹ CIM II, č. 274, s. 410–411.

Blanka z Valois. Od svého příjezdu do Čech v roce 1334 čekala na korunovaci českou královnou až do roku 1347. Svou korunovaci nepřežila ani o jeden rok a 1. srpna 1348 umírá. Zprávy o jejím obvěnění neexistují.¹⁴⁰

Obvěnění druhé Karlovy manželky Anny Falcké ve výši 9000 hřiven stříbra bylo v roce 1349 zajištěno zástavou Tachova a Přimdy.¹⁴¹ Dvě listiny z let 1350 a 1352 dokládají, že součástí obvěnění byl i Mělník. V první listině Anna nařizuje rychtářovi, konšelům a přísežným města, aby platili roční úrok pouze jejím úředníkům. Ve druhé listině je přímo zmíněno, že Anna drží Mělník jako věno. Listinou potvrzuje narovnání sporu mezi Mělníkem a Litoměřicemi o plavbě po Labi, který vyřešil její manžel Karel IV.¹⁴² Obě listiny byly vydané v Praze, proto na základě těchto listin nelze uvažovat o Annině pobytu na Mělníku.

Anně Svídnické v roce 1353 Karel zapsal věno ve výši 15 000 hřiven stříbra pojištěné na Hradci Králové, Vysokém Mýtě a Poličce.¹⁴³ Anna Svídnická vydává pouze jednu listinu týkající se Mělníka, a to mělnického špitálu. Nařizuje rychtářovi a přísežným v Praze, aby chránili příjmy mělnického špitálu. Ovšem tato zpráva nijak nedokládá Anninu držbu Mělníka, protože v té době byl již špitál ve správě Zbraslavského kláštera.¹⁴⁴

Východočeská města opět začala sloužit jako obvěnění poté co v letech 1318–1353 stály mimo funkci věnných zástav. U své druhé i třetí manželky Karel nespíš volil cestu zástavy na městech, která jsou blízko rodišti manželky. Proto pro Annu Falckou zvolil Tachov a Přimdu nacházející se v blízkosti hranic s Horní Falcí. Mělník mohl zvolit, jelikož patřil jeho matce Elišce a v této době byl jeho význam srovnatelný s Hradcem. Vnitrozemská poloha Mělníka se totiž neblíží ani jedné zemské hranici, tudíž vysvětlovat si jeho zástavu blízkostí k rodišti manželky nelze. Naopak Anna Svídnická získala východočeská města v blízkosti Svídnice a tradiční věnná města Alžběty Rejčky.

---

¹⁴⁰ KOPIČKOVÁ 2015, s. 100.

¹⁴¹ KAVKA 2002, s. 74.

¹⁴² CIM II, č. 299, s. 440; č. 331, s. 486–487.

¹⁴³ KAVKA 2002, s. 86.

¹⁴⁴ Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904, č. 123, s. 73–74.

Východočeská města společně s Mělníkem tvořila jeden kompaktní celek od dob Alžběty Pomořanské, čtvrté manželky Karla IV. Součástí Alžbětina obvěnění byl Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim a Mělník.¹⁴⁵ Po smrti Karla IV. v roce 1378 si Alžběta zvolila za své vdovské sídlo Hradec Králové (definitivně sem přesídlila až v roce 1383), kde žila do své smrti v roce 1393. Alžběta měla na město vysoké finanční nároky, protože se snažila, aby podoba dvora a hradu odpovídaly standardu, na který byla zvyklá jako císařovna. Její roční příjmy z věnných měst se pohybovaly okolo 500 kop grošů. Její honosný dvůr měl čítat až sto osob. Během Alžbětina pobytu došlo k úpravám interiéru hradu a byla dostavěna hlavní loď chrámu Svatého Ducha. Finanční zatížení města vedlo k jeho zadlužení a rostoucí neoblíbenosti císařovny-vdovy.¹⁴⁶

Mělník (společně s Kostelcem nad Labem) byl Alžbětě zapsán později. Karel IV. nařídil obyvatelům Hradce Králové, Vysokého Mýta a Chrudimi, aby přísahali věrnost jeho manželce už v září 1363. Listina stejného znění byla vydána 16. března 1371 pro Mělník.¹⁴⁷ Přesto již v roce 1367 mělnickým měšťanům potvrzuje listinu Karla IV. o vedení správy krajských desek.¹⁴⁸ Z Alžbětiniých dalších vydaných listin z let 1373 a 1381 známe jméno rychtáře a purkrabího. Císařovna potvrdila výpovědi mělnického purkrabího Beneše a roudnického purkrabího Viléma, kteří vystupovali ve sporu o hranice pozemků a užívání obecních pastvin mezi městem Mělníkem a augustiniánským klášterem sv. Vavřince na Pšovce. Novému rychtáři Jindřichu Sotlínovi a jeho dědicům potvrdila držbu rychtářství se všemi jeho cly, které koupil od Jaklina Mukáče, jeho prvního správce. Z této skutečnosti vyplývá, že Jaklin byl prvním mělnickým rychtářem.¹⁴⁹

Alžbětiny příležitostné návštěvy Mělníka dokládají dvě listiny. V roce 1382 vyzvala vrchnosti v okolí města, aby neporušovali mělnickou výsadu na vaření piva. Druhou

---

¹⁴⁵ KAVKA 2002, s. 125.

¹⁴⁶ Martin ŠANDERA, *Věnná města jako rezidence královen vdov*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 204–211.

¹⁴⁷ CIM II, č. 406, s. 588–590.

¹⁴⁸ Tamtéž, č. 425, s. 616–617.

¹⁴⁹ Tamtéž, č. 516, s. 674–675; č. 569, s. 733–734. První zmínka o rychtářství je v zmiňované listině Anny Falcké z roku 1350.

listinou, vydanou v Hoříně roku 1389, zneplatnila svou předchozí listinu o sporu mezi městem a klášteřem sv. Vavřince.¹⁵⁰

Po smrti císařovny-vdovy Alžběty Pomořanské v roce 1393 získává vládu nad věnnými městy druhá manželka Václava IV. Žofie Bavorská. Svatba Žofie a Václava proběhla už v roce 1389, ale Žofiina korunovace byla uskutečněna se zpožděním až v březnu 1400. Ve faktickou držbu věnných měst ji Václav nejspíš uvedl někdy v 90. letech (po Alžbětině smrti), ale k zapsání do zemských desek došlo až po korunovaci.¹⁵¹ Přesné znění Žofiina obvěnění neznáme, ale 10. září 1412 je Zikmundem potvrzeno zvýšení věna o 100 000 zlatých uherských peněz. Důchody byly zapsány na městech Hradci Králové, Chrudimi, Vysokém Mýtu, Jaroměři, Poličce, Trutnovu, Dvoře Králové a Mělníku.¹⁵²

Za povšimnutí stojí zvláštní spojení úřadu purkrabího mělnického hradu a rychtáře. 30. listopadu 1418 potvrzuje purkrabímu rytíři Janu z Chlumu koupi mělnického rychtářství se vším jeho příslušenstvím. Sloučení dvou funkcí v osobě jejího dvořana jí poskytovalo větší vliv na dění ve městě a tvořilo určitou protiváhu k církevní moci.¹⁵³ Mělník byl po Hradci Žofiinou druhou hlavní rezidencí, mezi níž a Mělníkem nejspíš často cestovala, ale přesně její pobyty na Mělníku datovat nelze. Zřejmě se jednalo pouze o kratší návštěvy.

S jistotou Mělník navštívila až jako vdova. Václav IV. zemřel 16. srpna 1419 a Žofie se stala regentkou, ale probíhající husitská revoluce ji donutila vzdát se tohoto úřadu. Proto přijíždí ke konci roku do Brna, kde se setkává se Zikmundem a jeho manželkou Barborou.¹⁵⁴ Obě ženy doprovázely Zikmunda v roce 1420 na tažení do Prahy, během kterého navštívili 27. května Mělník. V listině je naznačena i trasa královského páru a královny-vdovy. Z Mladé

---

¹⁵⁰ Tamtéž, č. 586, s. 746–747; č. 631, s. 808–809.

¹⁵¹ Božena KOPIČKOVÁ, *Královny Johana a Žofie*, in: Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 758–762; KOPIČKOVÁ 2015, s. 102.

¹⁵² CIM II, č. 854, s. 1152; RI XI 1, č. 339.

¹⁵³ CIM II, č. 875, s. 1182–1183; KOPIČKOVÁ 2018, s. 207–208; Vladimír MACH, *Pozdní středověk a doba předbělohorská (1419–1618)*, in: Jan KILIÁN, *Mělník*, Praha-Litomyšl 2007, s. 86.

¹⁵⁴ Božena KOPIČKOVÁ, *Královny Johana a Žofie*, in: Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 758–762.

Boleslavi putovali na Mělník a dál se ze Slaného přesunuli přes Hrádek, Žebrák, Točnick a Karlštejn na Zbraslav.¹⁵⁵

---

¹⁵⁵ RI XI 1, č. 4137a.

5 BARBORA CELJSKÁ

5.1 POLITICKÁ SITUACE

Barbora Celjská (?1392–1451) se narodila jako dcera celjského hraběte Heřmana. Rod pochází z území dnešního Slovinska, ale byl úzce spjat s Uhrami. Barbora byla Zikmundovi vybrána jako druhá manželka nespokojenými uherskými pány. Jejich sňatek proběhl v roce 1405, protože bylo nutno počkat na Barbořino dosažení plnoletosti. Mezi manželi byl velký věkový rozdíl – 24 let (Barboře bylo v době sňatku 13 let a Zikmundovi 37 let). Barbořinou hlavní rezidencí se po svatbě stal Budín, ale často navštěvovala Slavonii, kde vlastnila několik měst.¹⁵⁶

První velká manželská krize mezi Barborou a Zikmundem přichází v roce 1419. Barbora v té době byla v Uhrách, kam se vrátila z kostnického koncilu, na který Zikmunda doprovázela. Zikmund se do Uher vrátil později než Barbora – až počátkem února 1419. Příčinou neshod byla podle kronikářů Barbořina nevěra, ale tato informace není dostatečně podložena prameny. Jiným důvodem manželského konfliktu mohlo být Barbořino nezvládnutí vladařských povinností v nepřítomnosti manžela. Ať už byla příčina Zikmundova hněvu jakákoliv, Barbora se v letech 1419–1422 téměř vytrácí z písemných pramenů, stejně jako se vytrácí zmínky o jejím dvoře. K obnovení jejího dvora došlo až v roce 1423.¹⁵⁷

V roce 1420 se Zikmund s Barborou setkali s regentkou Žofíí na sněmu v Brně, kde Žofie předala vládu Zikmundovi. Společně ho pak obě ženy doprovázeli na zmiňovaném tažení do Prahy. Při návštěvě Mělníka 27. května 1420 Barbora poprvé spatřila své budoucí vdovské sídlo. Zikmund se v Praze 28. června nechal korunovat českým králem. Ačkoliv korunovací faktickou vládu nezískal, do Prahy odjel sám a Barbora s Žofíí mezitím setrvaly v Kutné Hoře. Kvůli vojenským neúspěchům se královský dvůr vrátil zpět do Uher, do Bratislavy. Zde nakonec Žofie zůstala a v roce 1428 zde zemřela.¹⁵⁸

---

¹⁵⁶ Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Marie Uherská a Barbora Celská*, in: Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 767–772.

¹⁵⁷ DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 101–110.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 112.

Pro Barboru se cesta k věnným městům otevřela po smrti Žofie v roce 1428 a definitivně po ukončení husitské revoluce. Společně se Zikmundem přijeli 5. června 1436 do Jihlavy, kde byl po vyhlášení kompaktát přijat za českého krále. Barbořina korunovace českou královnou proběhla až 11. února 1437 v chrámě sv. Víta v Praze. V den korunovace jí Zikmund udělil věnné majetky v Čechách. Věnná města během husitské revoluce ztratila svou funkci. Až předáním měst Barboře byl jejich statut a počet obnoven v nezměněném stavu jako v předhusitské době.¹⁵⁹ Zikmund Barboře zapsal města Hradec Králové, Albrechtice, Chrudim, Vysoké Mýto, Poličku, Jaroměř, Dvůr Králové, Trutnov a Mělník s jeho s přilehlými vesnicemi Hořín, Vrbno, Brozánky, Vraňany, Mínice, Debrno, Štětí a částí Počapel. V porovnání s věnnými majetky v Uhrách, nebyla česká věnná města pro Barboru významných finančním přilepšením. Důležitými se pro ni stanou až v pozdější době.¹⁶⁰

Barbora ovdověla 9. prosince 1437. Krátce po Zikmundově smrti se podle některých kronikářů měla zapojit s českými pány (Hynkem Ptáčkem z Pirkštejna a Alešem Holickým ze Šternberka) do spiknutí proti nástupnictví Albrechta Habsburského. Barbořina a Zikmundova jediná dcera Alžběta byla provdána za Albrechta již v roce 1411. Barbora se údajně měla znovu provdat za neploletého Vladislava nebo Kazimíra Jagellonského a vládnout jako regentka. Zikmund toto spiknutí odhalil a těsně před svou smrtí (zemřel 9. prosince 1437) nechal Barboru zatknout.¹⁶¹ Daniela Dvořáková přichází s odlišnou interpretací událostí roku 1437. Dvořáková tvrdí, že pro toto tvrzení neexistují přímé prameny. Tím, kdo Barboru zatkl měl být sám Albrecht, ale není jasné, zda o tom umírající Zikmund věděl. Neznáme ani Barbořinu případnou motivaci stát se regentkou. Regentství by bylo v rozporu s jejími zájmy hned z několika důvodů – situace v českém království nebyla po husitské revoluci stabilní, Vladislav i Kazimír by za pár let dosáhli plnoletosti a nadále by již nebyla regentkou. Naopak Albrechtova motivace odstranit Barboru je podle Dvořákové mnohem silnější. Barbora byla velmi bohatá a ona i její rodina vlastnila rozsáhlé

---

¹⁵⁹ BERAN 2019, s. 124–125.

¹⁶⁰ CIM III, č. 111, s. 185–191; DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 175–179; August SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králů římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, č. 1559, s. 212–213.

¹⁶¹ František KAVKA, *Poslední Lucemburk*, Praha 1998, s. 252.

území v Uhrách. Zbavit Barboru majetku Albrecht mohl jedině tím, že by jí byla odebrána veškerá práva. Ta jí mohla být odebrána, pouze pokud by se dopustila vlastizrady.¹⁶²

Barbora byla nakonec propuštěna, protože ji podpořily české stavy a jednou z jejich podmínek přijetí Albrechta za českého krále bylo Barbořino propuštění bez jakékoliv újmy na majetku.¹⁶³ Za její propuštění bojovali již zmiňovaní Aleš Holický ze Šternberka a Hynek Ptáček z Pirkštejna. I přes svůj slib donutil Albrecht Barboru přistoupit na dohodu, ve které bylo stanoveno, že Barbora Albrechtovi podstoupí své strategicky významné hrady v Uhrách. Šternberk a Ptáček toto považovali za nesplnění volební kapitulace. Albrecht se i přes nespokojenost části české šlechty nechal 29. června 1438 korunovat českým králem. Mezi českou šlechtou se utvořily dva tábory – podporovatelé Albrechta a jeho odpůrci, kteří se vyslovili pro polskou kandidaturu. Tato protihabsburská koalice se sešla 29. května 1438 na sněmu na Mělníku. Odmítli Albrechta jako českého a uherského krále.¹⁶⁴ Vysvětlením, proč se sněm konal zrovna na Mělníku může být skutečnost, že Hynek Ptáček z Pirkštejna byl významnou kališnickou osobností a Mělník se během revoluce přidal ke kališnickým městům. V seznamu zúčastněných jsou jmenováni pouze čeští páni a zástupci královských měst. Zda jedním ze zástupců královských měst mohla být Barbora se s jistotou určit nedá.

Barbora se rozhodla utéct od začínající války. Ochranu našla na polském dvoře. Polská strana se snažila pro Barboru vyjednat navrácení všech majetků v Uhrách, ale Albrecht na mírových jednáních stanovoval stále přísnější podmínky. Uznal pouze její věnné majetky v Čechách a odmítal vrátit majetky v Uhrách. Albrecht nečekaně umírá 27. října 1439 a část uherské šlechty si za nového krále zvolila Vladislava III. Jagellonského. Přestože polská strana se zprvu snažila o uznání Barbořiných majetků v Uhrách, nyní Vladislav ve volební kapitulaci slíbil, že v rámci zachování míru nikdy Barboru nepřivede do Uher a bude zabezpečena majetky mimo Uhry.¹⁶⁵

---

¹⁶² DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 197–199.

¹⁶³ AČ III, č. 30, s. 459.

¹⁶⁴ Na sněmu se sešli Hynek Ptáček z Pirkštejna, Aleš Holický ze Šternberka, Zikmund Dětský, Petr Zvířetičský, Jan z Pernštejna, Hynek z Dubé, Hertvik Smiřický, Bořkové, Mokrovůzský, Bedřich a zástupci královských měst. *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*, s. 147.

¹⁶⁵ DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 205–219.

Alespoň česká věnná města Barboře potvrdil zemský sněm svolaný v roce 1440 takzvaným mírným listem.¹⁶⁶ Návrat uherských měst a majetku nebyl možný kvůli zmiňovanému Vladislavově slibu. Vdova po Albrechtovi, Barbořina dcera, Alžběta uherským stavům slíbila, že si Vladislava vezme, ale ve skutečnosti chtěla udržet trůn pro svého syna Ladislava. Barbora se nacházela ve zdánlivě bezvýchodné situaci. Stále pobývala na polském dvoře a její majetek v Uhrách byl již nenávratně ztracen. Její návrat do Čech se uskutečnil hlavně díky snahám Hynka Ptáčka z Pirkštejna.¹⁶⁷

V létě 1441 je Barbora doprovázena některými uherskými pány z Polska na hranice Českého království. Hynek Krušina z Lichtenburka ji doprovodil až do Chrudimi a odtud společně s Hynkem Ptáčkem z Pirkštejna, Alešem Holickým ze Šternberka, Jiřím z Kunštátu a Poděbrad a zemany z čáslavského a boleslavského kraje pokračovala do svého věnného města Mělníka, kam slavnostně přijela 25. července.¹⁶⁸

O dva dny později (27. července) napsal Ptáček pražským pánům, aby za ní přijeli na Mělník. Od purkmistrů a konšelů pražských žádala, aby jí postoupili perkrecht, ungelt, dům u sv. Benedikta a pokoje na Hradě, v nichž by mohla bydlet. Jejím požadavkům bylo vyhověno jen z části – získala půlku z perkrechtu i ungelte až do volby nového krále, ale pokoje ani jiné obytné prostory nikoliv. Barbora tudíž v tuto chvíli nezamýšlela na Mělníku zůstat natrvalo.¹⁶⁹ Nicméně Barbora neměla jinou možnost, a tak ve městě strávila dalších deset let. V tomto období není mnoho zpráv o její aktivitě. V roce 1451 v Čechách propukl mor,¹⁷⁰ kterému podlehl i Barbora. Její tělo bylo převezeno do Prahy, kde byla pohřbena v chrámu sv. Víta.¹⁷¹

5.2 EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ

Barbořina finanční situace se během jejího života proměňovala. Před smrtí svého manžela patřila k nejbohatším osobám v království, ale po ovdovění o velkou část svého majetku

---

¹⁶⁶ AČ I, č. 1, s. 247.

¹⁶⁷ DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 226–228.

¹⁶⁸ *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*, s. 164.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 164–165.

¹⁷⁰ Není jasné, zda se jednalo přímo o mor. Kronikáři tak označovali i epidemie jiných nemocí.

¹⁷¹ *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*, s. 214.

přišla. Již krátce po sňatku se Zikmundem vlastnila rozsáhlé majetky ve Slavonii (města a hrady Stupčanica, Mali a Velki Kalnik, Kapronca, Velike, Gradec, Garić, Gersenche, Paližna s přilehlými městečky a vesnicemi, příjmy z daně za kuní kůže z celé Slavonie). Tyto majetky byly rozšířením domény rodu Celjských, protože Barbořin otec Heřman Celjský od roku 1406 zastával úřad slavonského bána. V prvních letech měl tedy důležitou roli ve správě jejích majetků Barbořin otec. Příjmy ze slavonských panství představovaly asi 8 tisíc zlatých ročně. Kromě majetků ve Slavonii vlastnila tradiční věnná města uherských královen (hrad Diósgyőr, Starý Budín, ostrov Csepel, město Kecskemét a župu Virovitica).¹⁷²

Další majetky Babora získala od Zikmunda 22. května 1424. První donační listinou jí daroval hrady Buják a Szanda s dalšími přilehlými vesnicemi. K tomu získala příjmy z dovozních a vývozních cel z celého království, které činily asi 20 tisíc zlatých ročně. Druhou donací získala celou zvolenskou župu, města Brezno a Krupinu, hrady Dobrú Nivu, Ľupču, Vígľaš a Šášov a středoslovenská bánská města Banskú Bystricu, Lubietovú, Krmenicu, Banskú Štiavnicu, Novú Baňu, Pukanec s přilehlými vesnicemi. V roce 1427 činil příjem pouze z bánských měst 27 tisíc zlatých ročně. Tím ale výčet Barbořiných uherských majetků nekončí. Zikmund jí věnoval ještě další hrady a města (například hrad Liptov).¹⁷³

Tato města dříve nesloužila jako věnná (mimo jmenovaná tradiční uherská věnná města) a věnnými se stala až Zikmundovou donací v roce 1424. Od této doby vlastnily středoslovenská bánská města téměř všechny uherské královny do roku 1548. Jednalo se o nejdůležitější celek jejího majetku (díky své geografické blízkosti a hospodářskému významu). Jako celek byly jejich problémy řešeny na společných sněmech a také jim byly jako celek udělována privilegia. Příjmy z měst sloužily jako finanční zabezpečení v případě vdovství, ale také jako krytí královniných běžných výdajů, možnost prosazování vlastních mocenských zájmů a představovaly pro královnu určitou nezávislost. Po Zikmundově smrti a ztrátě všech uherských měst a hradů dostávala Barbora roční rentu 12 000 zlatých, ta ale nebyla srovnatelná s jejími výnosy z předchozích let.¹⁷⁴

---

¹⁷² DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 58–60.

¹⁷³ Tamtéž, s. 130–131.

¹⁷⁴ Martina KALABOVÁ, *Věnné majetky uherských královen za Barbory Celjské a Alžbety Luxemburské*, Medea. Studia mediaevalia et antiqua 6, Bratislava 2002, s. 83–94; Martina KOČÍ, *Vztah uherských královen*

Po ztrátě uherských měst Barboře zůstala pouze česká věnná města, která netvořila tak kompaktní celek. Správu nad českými městy získala po své korunovaci 11. února 1437. Barbora obdržela věno jako její předchůdkyně Žofie. Žofie byla první královnou, jež získala správu nad věnnými městy ještě za života manžela.¹⁷⁵ Hlavním příjmem z českých věnných měst byly úroky a berně. K tomu dostávala ungelt z vína v Praze a 60 hřiven stříbra z Kutné Hory týdně. Barbora měla právo dosazovat ve městech úředníky. Města byla vyňata z pravomoci zemského podkomořího i hofrychtěře. Dál měla také právo soudit své služebníky a dvorskou čeleď, ale stejné právo měly i zemské soudy. V případě Barbořiny smrti města připadla opět panovníkovi. Pokud by svého muže přežila a znovu se vdala, města se rovněž vrací novému panovníkovi, ale jako odškodné by jí bylo vyplaceno 6000 hřiven stříbra.¹⁷⁶ Ze samotného charakteru Mělníka a předchozích zpráv lze předpokládat, že jisté příjmy přinášel i labský obchod a vinice.

Barbořiny příjmy během pobytu na Mělníku se nemohly rovnat těm, které pobírala z Uher. Tyto příjmy nestačily na udržování honosného dvora. V polovině 40. let se Barbora dostala do finanční krize a zadlužila se. Z pramenů není jasná příčina těchto finančních potíží. Začala tedy zastavovat některé své statky. Už v červenci 1441 zastavila Trutnov Hanušovi Welfovi z Varnsdorfu za 173 kop grošů českých.¹⁷⁷ Barbora měla přislíbit hrad Potštejn Hynkovi Ptáčkovi z Pirkštejna a později jménem Ptáčkovy dcery vystupuje Jan Čabelický ze Soutic s listem, ve kterém Barbora hrad Ptáčkovi věnuje. Přepis této donační listiny neznáme.¹⁷⁸

O svých dlužích se Barbora zmiňuje 6. února 1442 ve zprávě českým pánům. Píše o svých problémech s Hanušem z Kolovrat a Mikulášem Borotinským. Několikrát jim psala, aby jí sdělili částku, kterou jim dluží. Mikuláš Borotinský odpověděl, že za ní platil 49 kop grošů,

---

k svojim venným mestám v stredoslovenskej banskej oblasti, Forum Historiae: časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy 2/2, Bratislava 2008, s. 1–7.

¹⁷⁵ BERAN 2019, s. 124–125.

¹⁷⁶ CIM III, č. 111, s. 185–186.

¹⁷⁷ Tamtéž, č. 1475, s. 616.

¹⁷⁸ AČ II, č. 337, s. 188.

ale zbylou výši dluhu nezná. Barbora tudíž prosila české pány, aby věděli, že svůj dluh chtěla splatit, ale Kolovrat a Borotinský jí nejspíš chtěli udělat škodu a nereagují na její zprávy.¹⁷⁹

Barbora ve 40. letech vydala několik privilegií. Žádné z nich nevydala pro město Mělník (nebo se tyto prameny nedochovaly). V roce 1443 potvrdila měšťanům Dvora Králové a Trutnova privilegium na exempci z krajských soudů a úřadů, které jim udělil už Jan Lucemburský.¹⁸⁰ Přestože o dva roky dříve Trutnov zastavila, vydává pro něj privilegium. Přímoú správou nad městem tedy Barbora nejspíš stále měla, ale nešly jí z něj žádné příjmy.

V roce 1445 se dostala do sporu s městem Jaroměř o městskou rychtu. Načež 24. dubna 1445 zastavila za 1000 kop grošů Jaroměř se všemi důchody Jiřímu z Poděbrad.¹⁸¹ Krátce poté nechala Jiřího dosadit na Mělník nové konšely.¹⁸² V případě mělnické rychty Barbora již vůbec nezasahovala. Z opisu listiny z roku 1449 se dozvídáme jméno rychtáře Matěje Drdáka a jeho ženy Machny. Drdák se vzdal rychty i všech příjmů s ní spojených. Nad rychtářstvím měli od té doby plnou moc purkmistr a konšelé (bez jakýchkoliv překážek ji mohli prodat).¹⁸³ Kromě dvou zástav věnných měst Barbora po smrti Hynka Ptáčka z Pirkštejna svěřila správu východočeských věnných měst Jiřímu z Poděbrad.¹⁸⁴ Od té doby Barbora rezignuje na správu nad věnnými městy a už jen dožívá na mělnickém hradě, na který omezila svou faktickou moc.

5.3 PODOBA DVORA

Barbořin mělnický dvůr popisuje Eneáš Silvius Piccolomini v *Historii Austrialis* a *Historii české*. Nesprávně za její vdovské sídlo považuje Hradec Králové. Podle Piccolominiho žila na Mělníku obklopena svými milenci a podléhala bláznovství.¹⁸⁵ Svá tvrzení neměl čím doložit, protože Mělník nikdy nenavštívil a s Barborou se nesetkal. Hradec Králové byl

---

¹⁷⁹ AČ I, č. 10, s. 272–273.

¹⁸⁰ CIM III, č. 134, s. 231–232.

¹⁸¹ Tamtéž, č. 142, s. 243–249.

¹⁸² *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*, s. 176.

¹⁸³ CIM III, č. 1454, s. 294.

¹⁸⁴ BERAN 2019, s. 143.

¹⁸⁵ Eneas Silvius PICCOLOMINI, *Historia Austrialis. Teil I.*, Monumenta Germanie Historica SS NS 24, Julia Knödler (ed.), Hannover 2009, s. 100–101; *Historie česká*, s. 213–214.

v této době neobyvatelný. Tamější hrad byl v roce 1423 poničen. Za své sídlo zvolila Mělník, protože zdejší hrad jí mohl nabídnout reprezentativní rezidenci.¹⁸⁶

Podoba mělnického hradu zůstala od dob Elišky Přemyslovny zachována. Hrad nepodstoupil žádnou větší přestavbu, tudíž se stále jednalo o podsklepený jednotraktový palác. V prvním patře se nacházely obytné místnosti a přízemí bylo vyhrazeno služebnictvu.¹⁸⁷

Kromě pomluv o Barbořiných údajných milencích se traduje informace o tom, že na Mělníku se měla věnovat alchymii. Tato informace pochází z díla *Via universalis* vydaného roku 1440, jehož autorem je český alchymista Jan z Lázu. Dílo se nedochovalo a jsou známe pouze úryvky publikované v 18. století. Barbora uměla údajně vyrobit nepravé zlato a stříbro, ale jednalo se pouze o dobře obarvenou měď. Tímto nepravým zlatem a stříbrem klamala kupce. Tomuto tvrzení neodpovídá datum vydání *Via Universalis*, protože v roce 1440 Barbora ještě na Mělníku nesídlila.¹⁸⁸

Důležitou osobou na Barbořině dvoře byl Hynek Ptáček z Pirkštejna, přestože nezastával na jejím dvoře žádnou oficiální funkci. Byl hejtmanem spojených východočeských landfrýdů a navíc býval hofmistrem jejího manžela Zikmunda. Barboru na Mělník sám doprovázel a pořádal zde sněm české kališnické šlechty. Je možné že Barboře pomohl toto město vybrat, protože byl jejím důvěrníkem.¹⁸⁹ Po Ptáčkově smrti v roce 1444 se novým ochráncem Barbory stal Jiří z Poděbrad. V roce 1445 mu Barbora svěřila správu nad svými majetky. Darovala mu město Jaroměř po tom, co se proti ní vzbouřili jaroměřští měšťané.¹⁹⁰

Barbořiným podkomořím (a později i kancelářem), kterého zmiňuje Rudolf Urbánek byl Vaněk Valečovský.¹⁹¹ Podle Martina Šandery se stal podkomořím již v roce 1445. V lednu 1445 vydala Barbora listinu potvrzující městu Jaroměři privilegia udělené Václavem IV., v níž přikazuje podkomořimu (jmenovitě ale zmiňován není), aby neporušoval její nařízení.¹⁹²

---

¹⁸⁶ ŠANDERA 2018, s. 8–9.

¹⁸⁷ BRYCH 2000, s. 106; ŠANDERA 2018, s. 9.

¹⁸⁸ DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 235–236.

¹⁸⁹ ŠANDERA 2018, s. 11.

¹⁹⁰ DVOŘÁKOVÁ 2017, s. 233.

¹⁹¹ Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III. Věk poděbradský III*, Praha 1930, s. 73.

¹⁹² CIM III, č. 140, s. 240–242; ŠANDERA 2018, s. 11.

Mezi Barbořinými služebníky jsou zmíněni Hanuš Steinhauf a Markéta Dožičínová, ale nevíme, jakou konkrétní práci na dvoře vykonávali. Markétu zmiňuje Barbora v roce 1448 v listě Oldřichovi z Rožmberka, ve kterém mu děkuje za podporu jejího poselstva k papežskému legátovi Janu Karvajalovi. Na oplátku Barbora má pomoci Markétě k naplnění jejích právních nároků (ty jsou blíže nespecifikované).¹⁹³ O pár týdnů později napsala Oldřichovi další list, v němž mu doporučila svého služebníka Hanuše Steinhaufa a posílá ho za ním.¹⁹⁴ Podle Šandery se k Barbořiným úředníkům mohli radit i Zbož ze Šicendorfu a Pelhřim z Paseky. Oběma Barbora dlužila peníze – buď se mohlo jednat o nevyplacené služné nebo nevrácenou finanční půjčku.¹⁹⁵

V listině z roku 1445 jsou připomínáni Diviš z Talmberka a Jan Široký z Mirovic, kteří mají danou listinu opatřit její pečeti. Mohlo se tedy jednat o členy Barbořiny kanceláře starající se o její listiny a korespondenci.¹⁹⁶ Diviš z Talmberka je připomínán i v listě Oldřicha z Rožmberka adresovaném Barboře z roku 1442. Oldřich se přimlouval za svého služebníka a jeho matku ve věci mělnické rychty. Žádal Barboru, aby vůči jeho služebníkovi projevila milosrdenství a zároveň žádal Aleše ze Šternberka a služebníka Diviše, zda by se u královny mohli také přimluvit.¹⁹⁷

---

¹⁹³ Josef PELIKÁN – Blažena RYNEŠOVÁ (edd.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 III.*, Praha 1937, č. 501, s. 354–355.

¹⁹⁴ Tamtéž, č. 505, s. 358–359.

¹⁹⁵ CIM III, č. 144, s. 253; Tamtéž, s. 12.

¹⁹⁶ Tamtéž, č. 142, s. 245.

¹⁹⁷ Josef PELIKÁN – Blažena RYNEŠOVÁ (edd.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 II.*, Praha 1932, č. 180, s. 140.

6 JOHANA Z ROŽMITÁLU

6.1 POLITICKÁ SITUACE

Johana z Rožmitálu (?1430–1475) se stala druhou manželkou Jiřího z Poděbrad v roce 1450. Jiří působil v 50. letech jako zemský správce, jelikož nový český král Ladislav Pohrobek byl korunován až v roce 1453, kdy dosáhl plnoletosti. V roce 1457 se právě chystala jeho svatba s dcerou francouzského krále Magdalenou. Ladislav ale stejného roku ve svých sedmnácti letech zemřel a bylo nutno zvolit nového krále. Podezření z Ladislavovy náhlé smrti padlo na Jiřího i na Johanu. Neexistují žádné podklady pro to, že by se Jiří nebo Johana nějak na smrti Ladislava podíleli. Výsledky bádání současné antropologie již potvrdily, že Ladislav trpěl vzácnou formou leukémie. Johana v tehdejších kronikářích probouzela podezření hlavně kvůli své angažovanosti při volbě nového krále.¹⁹⁸ Jiří byl nakonec po několikadenním jednání na Staroměstské radnici 2. března 1458 sněmem zvolen českým králem. Jednalo se o prvního českého krále, který nepocházel z vládnoucí panovnické dynastie, ale z panského rodu.¹⁹⁹

Johana byla korunována českou královnou ve svatovítské katedrále 8. května 1458 (den po svém manželovi). Manželský pár představoval spojení katolictví s kališnictvím. Johana pocházela z katolického rodu (ačkoliv se o jejím vyznání vedou diskuze) a Jiří byl kališník. Jako nový král v sobě zosobňoval garanta a obhájce kompaktát, ale zároveň do nejdůležitějších úřadů jmenoval katolické šlechtice (například Jana z Rožmberka). Oba manželé složili den před Jiřího korunovaci tajnou přísahu, ve které se zavázali k boji proti kacířství.²⁰⁰

Johana patří k českým panovnicím, které se nejvíce zapojovaly do politického života. Byla hlavní rádkyní svého muže v dobách jeho sporu s papežskou kurií a panskou jednotou. Například v roce 1462 se zúčastnila tajného jednání s Albrechtem Braniborským, Joštem

---

¹⁹⁸ BENEŠ 1973, s. 159–160.

¹⁹⁹ Rudolf URBÁNEK, *Ženy husitského krále: Kunhuta ze Šternberka a Johana z Rožmitálu*, in: Jaroslav ČECHURA (ed.), *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 150.

²⁰⁰ Milena BARTLOVÁ – Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české VI. 1437–1526*, Praha-Litomyšl 2007, s. 158–162.

z Einsiedlu²⁰¹, svým manželem Jiřím a svým bratrem Lvem z Rožmitálu.²⁰² Nejen, že se aktivně účastnila jednání, ale sama Jiřího v době jeho nepřítomnosti zastupovala ve vládě. Stalo se tak například v roce 1459, když Jiří odjel do Znojma na jednání s Fridrichem III. Zastupovala ho i v době vojenského tažení, které proti Jiřímu vedl uherský král Matyáš Korvín. Johaniným největším počinem bylo svolání zemské hotovosti v roce 1470, když se Matyáš se svým vojskem blížil ke Kutné Hoře.²⁰³

Johana ovdověla 22. března 1471. Následníkem českého trůnu byl určen Vladislav Jagellonský, protože Jiřímu a Johaně se po korunovaci nenarodilo žádné dítě (jejich synové narození před korunovaci neměli dědické nároky na českou korunu, ačkoliv za ně dříve Jiří bojoval). Svůj záměr s polskou kandidaturou oznámil již na zemském sněmu v roce 1469.²⁰⁴

Přestože zájemců o český trůn bylo mnoho (největší konkurenci představoval Matyáš Korvín), zemský sněm v Kutné Hoře 27. května 1471 zvolil novým českým králem Vladislava Jagellonského. Jeho kandidaturu podpořila i Johana, která se po Jiřího smrti nestáhla do ústraní, ale pokračovala v podpoře rozhodnutí, které učinil její manžel. Ve své volební kapitulaci přísahal, že bude dodržovat kompaktáta, potvrdil platná privilegia a slíbil, že bude dbát práv a věna královny-vdovy Johany.²⁰⁵

Z pramenů nemůžeme s jistotou určit, jestli Johana definitivně přesídlila na Mělník v roce 1471 nebo až 1473. Johana z Mělníka napsala 18. května 1471 Albrechtovi Saskému, ale 20. května už musela odjet na sněm svolaný do Kutné Hory. Johaniny návštěvy Mělníka byly nejspíš do roku 1471 sporadické, protože často odjížděla na sněmy a politická jednání. Definitivně se rozhodla stáhnout do ústraní v roce 1473 po zemském sněmu v Benešově.²⁰⁶

Sněm v Benešově v roce 1473 zahajovala několikahodinovým projevem. Na sněmu se sešli jak stoupenci krále Vladislava, tak podporovatelé Matyáše Korvína. Sněm stanovil čtyřčlenné kolegium zemských ředitelů, kteří spravovali České království. Mezi nimi byl i

---

²⁰¹ Byl tlumočnickem mezi oběma stranami.

²⁰² BENEŠ 1973, s. 164; URBÁNEK 1930, s. 261.

²⁰³ BENEŠ 1973, s. 168–169.

²⁰⁴ Josef MACEK, *Jiří z Poděbrad*, Praha 1967, s. 208–209.

²⁰⁵ AČ IV, č. 11, s. 451–455; BARTLOVÁ – ČORNEJ 2007, s. 404–408.

²⁰⁶ Adolf BACHMANN (ed.), *Urkundliche Nachträge zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Friedrich III.*, Fontes rerum Austriacarum, Vídeň 1892, č. 127, s. 149.

Johanin syn Hynek a dále Zdeněk ze Šternberka, Jan Zajíc z Házmburku a Vilém mladší z Riesenburka. Johana se do Benešova vrátila ještě na počátku roku 1474. Projednával se zde mír mezi Vladislavem a Matyášem. Po sněmu se opět odebrala na Mělník, ale opět ve městě nepobyla dlouho. Vladislav s Johanou 10. srpna 1474 uzavřeli smlouvu o vzájemném přátelství. Téhož roku Johana Vladislava dokonce zastupovala po dobu jeho nepřítomnosti v Čechách.²⁰⁷ Poté se již definitivně odebrala na Mělník, kde 12. listopadu 1475 zemřela. Její pohřeb se konal o dva dny později v mělnickém kostele.²⁰⁸

Po Johanině smrti byla věnná města ve správě královských úředníků, protože ani jedna z Vladislavových manželek věnná města nadržela. Sňatek s Barboru Hlohovskou se snažil Vladislav zrušit a sňatek s Beatricí Neapolskou byl nelegitimní. Jeho třetí manželka Anna z Foix nebyla korunována českou královnou, tudíž nadržela ani česká věnná města, a navíc po porodu následníka trůnu Ludvíka zemřela. V roce 1522 byla korunována královnou Marie Habsburská, manželka Ludvíka Jagellonského. Jako česká královna měla nárok na věnná města, která nakonec držela až do roku 1531, ale nikdy je nenavštívila. Johana z Rožmitálu tak byla poslední královnou sídlící na Mělníku.²⁰⁹

6.2 EKONOMICKÉ ZAJIŠTĚNÍ

Johana získala věnná města nejspíš krátce po korunovaci (byť se listina o obvěnění v zemských deskách nedochovala), protože již v roce 1459 vydala privilegium pro město Chrudim.²¹⁰ Johana držela tradiční věnná města – Dvůr Králové, Hradec Králové, Chrudim, Poličku, Vysoké Mýto, Jaroměř a Mělník. K tomu Jiří zapsal Johaně 14. března 1465 jako věnnou zástavu cla. Johaně mělo jít clo z každého koně vyvezeného z království. Pokud byl levnější než 5 kop grošů, získala půl zlaté. Z koně, který stál více než 5 kop získala 1 zlatý. Za sto volů nebo krav získala 26 zlatých, ze sta vepřů nebo sta poltů²¹¹ 6 zlatých, ze sta ovcí

---

²⁰⁷ AČ XV, č. 146, s. 257–258; BARTLOVÁ – ČORNEJ 2007, s. 419, 431.

²⁰⁸ František PALACKÝ, *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, Praha 1941, s. 181.

²⁰⁹ BERAN 2019, s. 129–130.

²¹⁰ CIM III, č. 214, s. 369–370.

²¹¹ Polet = pruh hřbetního a bokového masa z půlky vepře.

3 zlaté a z centnéře peří (dnes přibližně 50 kg) 6 grošů. Odkazuje se přitom na Karla IV., který stejnými cly obdaroval svou manželku Alžbětu.²¹²

Krom věnných měst vlastnila hrad Lichtenburk a Hluboká. Nejvíce zpráv se zachovalo o Hluboké. V roce 1458 hrad vyplatil Jiří z Poděbrad a vlastnil ho až do roku 1470. Poté ho dostala do zástavy Johana. Hluboká Johaně přinesla několik komplikací. První komplikace nastala, když se hradu v roce 1471 zmocnil Jindřich Roubík z Hlavatec, jenž usiloval o zaplacení svých služeb a náhradu ztraceného zboží ve válce. Po Jindřichově vyplacení nastaly další potíže, tentokrát s hlubockým hejtmánem Oldřichem Medkem z Valdeka. Medek měl spory s krumlovským purkrabím Janem z Rožmberka. Spory s Krumlovem se neurovnaly ani po dosazení nového hejtmána Ondřeje Mladějovského, a tak do sporů musela často zasahovat přímo Johana.²¹³ Krom zmíněných hradů a měst v roce 1458 získala město Teplice s tamním klášteřem.²¹⁴ Hrad Potštejn a město Kostelec nad Orlicí v letech 1471–1472 zastavila svému hofmistrovi Hynkovi z Valdštejna za 1250 kop grošů.²¹⁵ Jaroměř vlastnil Jiří z Poděbrad od té doby, kdy se město vzbouřilo proti císařovně-vdově Barboře Celjské. Jaroměř poté vykoupila Johana. Z pramenů není zřejmé, kdy se tak stalo, ale město vlastnila až do své smrti.²¹⁶

Johana se během svého pobytu na Mělníku stejně jako Barbora nevyhnula finančním problémům způsobených především válkou (například případ Jindřicha Roubíka z Hlavatce), přestože ve smlouvě o vzájemném přátelství se Vladislav Jagellonský zavázal k tomu, že splatí všechny její dluhy.²¹⁷

Johana jako vdova vydala pro Mělník pouze listinu, v níž 19. dubna 1474 potvrdila mělnickému purkmistrovi a konšelům prodej dvou obecních ostrůvků jejímu písaři Machkovi ze Zbraslavic.²¹⁸ Privilegia věnným městům v této době potvrzoval panovník. Učinil tak již Jiří z Poděbrad, když potvrdil Mělníku privilegia předešlých králů i královen

---

²¹² AČ III, č. 262, s. 353–354; RTT II, č. 13., s. 334.

²¹³ BENEŠ 1973, s. 185–188.

²¹⁴ Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III. Věk poděbradský IV*, Praha 1962, s. 321.

²¹⁵ AČ VI, č. 103., s. 508; BENEŠ 1973, s. 192.

²¹⁶ CIM III, č. 142, s. 248.

²¹⁷ AČ XV, č. 146, s. 257–258.

²¹⁸ CIM III, č. 358, s. 608–610.

(zejména družbu rychty a vybírání cla).²¹⁹ Listině chybí přesná datace. Je na ní pouze uvedeno, že byla vydaná před 22. březnem 1471, tudíž ji Jiří vydal krátce před svou smrtí. Tato tendence pokračuje i během vlády Vladislava Jagellonského. Vladislav mělnickým měšťanům potvrdil všechna předešlá privilegia 31. srpna 1475 (zvláště listinu Přemysla Otakara II. o plavbě na Labi).²²⁰

6.3 PODOBA DVORA

Pavel Žídek kritizoval Johanu (byť ji přímo nejmenuje) za její přílišnou pýchu, honosný oděv a příliš mnoho čeledí.²²¹ Pokud se Žídkovo vyprávění zakládá na pravdě, lze předpokládat, že honosný dvůr si vytvořila i na Mělníku. V pozadí častých politických jednáních si Johana z Mělníka vytvořila sídlo, kde mohla v poklidu trávit svá vdovská léta. Není žádný záznam o tom, že by právě na Mělníku pořádala sněmy či jednání. Z hlediska personálního složení dvora se dochovalo více pramenů než u předchozích královen. Již v roce 1467 je v listině připomínán její podkomoří Vilém z Duban. Vilém měl s mělnickými měšťany spor o platy, které byly povinni odvádět podkomořímu, hofrychtěři a písaři. Podkomořímu jsou povinni platit 10 kop grošů, hofrychtěři 2 kopy a písaři 1 kopy.²²²

Z 60. let existují doklady o jejím nejvyšším komorníkovi, podkomořím, maršálkovi, hofmistru, vicekancléři, prokurátorech, sekretářích, lovčím, mistrech kuchyně, kožešnicích, krejčích a zahradnicích. Podle Martina Šandery je v pramenech po roce 1471 připomínána 1/3 z těchto úředníků a služebníků.²²³

Úřad podkomořího věnných měst zastával v letech 1470–1475 Aleš Berka z Dubé. Zároveň s úřadem podkomořího zastával i úřad Johanina kancléře. Je připomínán například při uzavírání smlouvy s Vladislavem Jagellonským.²²⁴ Mělnickým hofmistrem byl Hynek z Valdštejna, jemuž Johana dala do zástavy Potštejn a Kostelec nad Orlicí.²²⁵ Maršálkem se

---

²¹⁹ Tamtéž, č. 315, s. 544–545.

²²⁰ CIM III, č. 366, s. 622–624.

²²¹ Pavel ŽÍDEK, *M. Pavla Žídka Spravovna*, Zdeněk V. Tobolka (ed.), Praha 1908, s. 38.

²²² CIM III, č. 291, s. 503–504.

²²³ ŠANDERA 2018, s. 18.

²²⁴ AČ XV, č. 146, s. 257–258.

²²⁵ AČ VI, č. 103, s. 508.

stal Jan Toš z Hlince připomínaný v roce 1473.²²⁶ Před ním jako Johanin maršálek působil Diviš z Talmberka (v listinách je uveden jako maršálek v roce 1463 a 1465), který předtím sloužil i u Barbory Celjské.²²⁷ Z královniny kanceláře známe písaře Machka ze Zbraslavic, kterému potvrdila držbu dvou ostrůvků na Labi.²²⁸ Přestože Johana sama vydávala listiny zřídka (pravděpodobně vydala více listin, ale nedochovaly se), byla velmi činná ve své korespondenci. Korespondence se týkala hlavně řešení sporu na Hluboké, tudíž mnoho dopisů je v roce 1474 adresováno Ondřejovi Mladějovskému nebo Jindřichovi z Rožmberka.²²⁹

Johana chovala zvláštní vztah k mělnickému kostelu sv. Petra a Pavla. Ve svém testamentu, který vydala v den své smrti (12. listopadu 1475), uvedla, že si přeje být v mělnickém kostele pohřbena. Pohřeb v mělnickém kostele se konal 14. listopadu. V kostele se do dnešních dob nezachoval náhrobek ani jiná informace o místě, kde Johana spočinula. Za dědice určila svého syna Hynka Minstenberského a svého bratra Lva z Rožmitálu. Podle *Starých letopisů českých* odkázala Johana kostelu 1000 kop grošů, které měly být využity na přestavbu kostela. Tuto část poslední vůle nenajdeme v Johanině testamentu, ale zřejmě se jednalo pouze o ústně vyslovené přání. Po rozdělení dědictví mezi Hynka a Lva, připadl Mělník Hynkovi. Mělníci Hynka žádali o vyplacení slíbených peněz, ale Hynek byl zadlužený a nebyl schopný své dluhy splácet. Mělnickým nakonec vyplatil pouze část Johanou stanovené částky.²³⁰

Přestavba kostela, kterou Johana chtěla uskutečnit, nakonec v 80. letech 15. století proběhla. Původní bazilika byla nahrazena nízkou trojlodní síní a kostel byl rozšířen o severní gotickou věž.²³¹ Díky Johanině příspěvku měl Mělník získat i pozdně gotickou monstranci

---

²²⁶ August MÜLLER (ed.), *Quellen und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönau bis zum Jahre 1500*, Praha 1929, č. 317, s. 160.

²²⁷ AČ III, č. 753, s. 571; CIM III, č. 229, s. 397.

²²⁸ CIM III, č. 358, s. 608–609.

²²⁹ AČ V, č. 48, s. 341–342; č. 64, s. 351; č. 65, s. 352; č. 67, s. 354.

²³⁰ *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 181; Friedrich Wilhelm de SOMMERSBERG (ed.), *Silesiacarum Rerum Scriptores aliquot adhuc inediti, accedunt codicis (...)*, Lipsko 1729, č. 160, s. 1036; ŠIMŮNEK 2010, s. 23.

²³¹ Marie HEROUTOVÁ, Dobroslav LÍBAL, Jana MACHÁČKOVÁ, *Mělník stavebně historický průzkum historické části města*, Praha 1971, nestránkováno.

s mariánským motivem. Vznik monstrance byl určen přibližně do 2. pol. 15. stol., tedy do období přestavby kostela. Monstrance je vysoká 112 cm a váží přes 6 kg. Je vyrobena ze stříbra a je částečně pozlacená, tudíž její donátor (či donátorka) musel disponovat velkou sumou peněz.²³²

Hrad zůstal v době Johanina pobytu nejspíš ve stejné podobě jako v dobách Barbory Celjské. Pozdně gotická přestavba hradu proběhla až v 80.–90. letech 15. století (nespíš paralelně s přestavbou kostela).²³³ Z této doby se do dnešních dob zachovaly dvě nejstarší části. Na pozdně gotické bráně jsou patrné dvě díry pro kladky a dutina k zapadání, tudíž zde dříve stával padací most.²³⁴ Vedle této brány se nacházela ještě jedna menší určená pro pěší. Na východní straně zámku je zachovalá bývalá dřevní věž. Jedná se o výstupek hradu z 15. století, který je tvořen gotickými dveřmi, širokou jednoduchou římsou, již otlučeným ostěním a malým gotickým okénkem.²³⁵ Je možné, že přestavbu hradu také sama plánovala, ale již na ni nedošlo. Bezpochyby ale proběhla přestavba kostela díky jejímu přičinění a finančním prostředkům.

---

²³² ŠANDERA 2018, s. 22.

²³³ ŠIMŮNEK 2010, s. 14.

²³⁴ SEDLÁČEK 1927, s. 57.

²³⁵ Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku XIX. století: VI. Politický okres Mělnický*, Praha 1899, s. 136.

ZÁVĚR

Mělník je královské věnné město, jehož tradice sahá až k počátkům českého státu. Mezi věnnými městy si držel společně s Hradcem Králové zvláštní postavení. Mělník mohl českým královnám nabídnout vhodné podmínky k vytvoření reprezentativního sídla. Z původního hradiště se během 13. století stalo středověké město se všemi jeho nutnými aspekty – palácem, kostelem, trhem, hradbami a kamennými stavbami. Důležitou roli hraje rovněž poloha města nad soutokem Labe a Vltavy a blízkost Praze. Řeky tvoří pod hradem přirozenou bariéru, a navíc představovaly zdroj příjmů v podobě labského obchodu.

Cílem této bakalářské práce bylo postihnout význam středověkého Mělníka jako věnného města a sídla českých královen. Hlavní pozornost byla věnována třem královnám Elišce Přemyslovně, Barboře Celjské a Johaně z Rožmitálu. Jejich pobyty byly sledovány ze tří hledisek – politické situace (důvod pobytu), ekonomického zajištění a podoby dvora. Podoba dvora královen je sledována jak z hlediska personálního (jména královniných služebníků a úředníků), tak z hlediska architektonického, tedy jak v době jejich pobytu vypadal mělnický hrad.

Tradice spojení s českými panovnicemi započala již sv. Ludmilou, která je spojována s hradištěm Pšov. Mělník byl vůbec prvním městem v držbě panovnice již na přelomu 10.–11. století, kdy zde kněžna Emma razila denáry. Na počátku 13. století se začínají objevovat první listiny, ve kterých se dočteme o vztahu českých královen k Mělníku a jeho okolí (konkrétně k mělnické kolegiální kapitule). Konstancie Uherská byla svědkem ve sporu o placení desátku kostele ve Vrbně náležejícího k Mělníku a Kunhuta Štaufská potvrzovala majetkoprávní převody prováděné mělnickou kapitulou. Abychom mohli s jistotou určit, že Mělník byl jejich věnným městem, bylo by třeba znát více pramenů. Tyto listiny pouze potvrzují, že tradice spojení královen s Mělníkem sahá hluboko do historie. V odlišném typu pramene (*Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*) najdeme další zmínku o třídenní návštěvě Kunhuty Haličské. Mělník je popisován jako její „zvláštní město“, ale více zmínek o této návštěvě města neexistuje.

Eliška Přemyslovna nezískala Mělník jako součást obvěnění, ale věnem od své rodiny, a proto město využívala jako sídlo už za života svého manžela. Hlavním důvodem přesídlení na Mělník byly spory s manželem Janem Lucemburským. Zároveň se Mělník nachází blízko

Prahy, tudíž její časté návraty na Staré Město nebyly velkou komplikací. Poprvé odjela na Mělník po manželském konfliktu, který se odehrál na hradě Loket. Na Lokti nezůstala, protože Jan hrad obsadil a dál byl pro Elišku neobyvatelným. Svůj pobyt na Mělníku musela často přerušovat. Nejčastějším důvodem odjezdu na Staré Město byl Janův návrat do Čech. Situace se změnila po Eliščině odchodu do Bavorska, kde trávila několik let. Po jejím opětovném návratu do Čech v roce 1325 prameny o jejím pobytu na Mělníku téměř mlčí. Kromě jedné listiny z roku 1327 a informací o založení špitálu ve Zbraslavské kronice nejsou o Elišce a Mělníku žádné zmínky.

Protipól k Elišce a Mělníku představovala Alžběta Rejčka a Hradec Králové. Hradec na rozdíl od Elišky získala jako součást obvěnění. Mělník a Hradec v této době představovaly dvě různé oblasti věnných měst. Věnná města fungovala jako jeden celek až od dob Alžběty Pomořanské, u které můžeme s jistotou říci, že součástí jejího obvěnění byl jak Mělník, tak východočeská města. Anna Falcká držela tradiční město Elišky Přemyslovny Mělník, zatímco Anna Svídnická tradiční města Rejčky. U obou žen byl nejspíš dodržován princip zástavy měst v blízkosti jejich rodiště. Zda obě ženy držely i zbylá města, prameny nenaznačují, ale nelze to zcela vyloučit.

Barbora Celjská trávila na Mělníku svá vdovská léta. Pokud by nepřišla o svá uherská města, nepochybně by sídlila v Uhrách, protože především středoslovenská banská města jí přinášela mnohem větší finanční obnos než česká města. Zprvu Barbora žádala o prostory na Pražském hradě, ale jejímu požadavku nebylo vyhověno. Hradec Králové jako velmi významné sídlo Alžběty Rejčky a Alžběty Pomořanské také nepřipadal v úvahu, protože tamější hrad byl zničen požárem. Mělník byl v této době tradičním městem, který jí poskytl dobré zázemí. K výběru Mělníka zřejmě pomohl i Barbořin důvěrník Hynek Ptáček z Pirkštejna. Na Mělníku již dříve konal sněm proti korunovaci Albrechta Habsburského. Situace v království ji donutila stáhnout se do ústraní a během deseti let na Mělníku do politiky nezasahovala. Během těchto deseti let zřejmě město několikrát opustila, ale zřejmě se jednalo pouze o krátké návštěvy, protože prameny o jejím desetiletém pobytu (kromě několika vydaných listin přímo na Mělníku) mlčí.

Na výběr Mělníka jako vdovského sídla navázala Johana z Rožmitálu. Hradecký hrad byl stále zničený, a tak Mělník plně převzal úlohu nejvýznamnějšího tradičního sídla českých

královen. Z města často putovala na zemské sněmy a různá jednání, tudíž blízkost Praze a poloha města ve středu Čech pro ni byla výhodou. Její pobyt na Mělníku byl sice přerušován sněmy, ale nejednalo se o časté střídání rezidencí jako například u Elišky Přemyslovny. Na rozdíl od Barbory Johana nerezignovala na politický život a pokračovala v účasti na sněmech.

Pokud porovnáme pobyty královen z ekonomického hlediska, jistou výhodou měla Eliška Přemyslovna. Barbořině i Johanině pobytu předcházela válka, která s sebou přinesla i finanční obtíže a zadlužení. Na druhou stranu Elišce plynuly pouze příjmy z Mělníka a jeho okolních vesnic, kdežto Barbora a Johana držely věnná města jako celek. Eliška uměla své situace využít a finanční prostředky pro mělnický dvůr získala z prodeje vesnic a vyměřených lánů. Ani Eliška se nevyhnula finančním obtížím, a to především po jejím odchodu do Bavorska, kdy jí byly pozastaveny všechny důchody.

Barbora patřila během života Zikmunda Lucemburského k nejbohatším osobám v celém království. Její situace se úplně změnila na Mělníku. Příjmy nestačily na vydržování honosného dvora a pro životní styl, na jaký byla zvyklá. Proto se musela často uchýlit k zastavování svého majetku. Johaniny finanční obtíže způsobené válkou nedosáhly takové výše jako u Barbory. Její situaci pomohl vyřešit Vladislav Jagellonský, který se zavázal ke splacení Johaniných dluhů. Kromě důchodů z věnných měst byly významných příjmem i cla, které Johaně zapsal v roce 1465 její manžel Jiří z Poděbrad.

Z hlediska personálního složení dvora se nejméně informací dochovalo u Elišky Přemyslovny. Známe pouze jména měšťanů, kteří byli v jejích službách, ale v pramenech se nenachází žádná zmínka o Eliščiných mělnických úřednících. Barbořiným podkomořím byl Vaněk Valečovský a v listinách jsou zmíněni i někteří její služebníci a členové kanceláře. Větší přehled o složení dvora máme u královny Johany. Známe jména všech předních úředníků – podkomořího a kancléře (Aleš Berka z Dubé), hofmistra (Hynek z Valdštejna) a maršálka (Jan Toš z Hlince).

Podoba mělnického hradu zůstala během pobytu všech tří královen zřejmě víceméně ve stejném stavu. Mělnický hrad měl podobu podsklepeného jednotraktového paláce. K jeho další velké přestavbě došlo až po smrti Johany v 80. letech 15. století. Ve stejné době byl

Johaninou zásluhou přestaven i mělnický kostel, protože před svou smrtí odkázala mělnickým měšťanům 1000 kop grošů k jeho přestavbě.

Všechny tři královny pojí podobné osobní charakteristiky. Jednalo se o politicky aktivní ambiciózní ženy, jež se během svého života nevyhnuly různým problémům a životním změnám, kterým se musely rychle přizpůsobit. Mělník se jejich přičiněním stal významným středověkým městem a na svou tradici spojení s českými panovnicemi město odkazuje do dnešních dob. Práce jistě nemohla postihnout všechny aspekty mělnické tradice jako věnného města, ale právě věnná města jsou v poslední době tématem, které na sebe poutá stále více pozornosti badatelů a nabízí spoustu nezodpovězených otázek.

SEZNAM ZKRATEK

AČ – Archiv český

CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

CIM – Codex iuris municipalis

FRA – Fontes rerum Austriacarum

FRB – Fontes rerum Bohemicarum

RBM – Regesta Bohemiae et Moraviae

RI – Regesta Imperii

RT – Reliquiae tabularum terrae

ZK – Zbraslavská kronika

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

PRAMENY

Jan Josef ALBRECHT, *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, Jan Kilián (ed.), Mělník 2005.

Adolf BACHMANN (ed.), *Urkundliche Nachträge zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Friedrich III.*, Fontes rerum Austriacarum, Vídeň 1892.

Johann Friedrich BÖHMER (ed.), *Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*, Regesta Imperii XI., Innsbruck 1896–1900.

Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH – Antonín HAAS (edd.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*, díl I–IV, Praha 1886–1961.

Josef EMLER (ed.), *Fuit in provincia Bohemorum*, Fontes rerum Bohemicarum I, s. 144–145.

Josef EMLER – Karel Jaromír ERBEN (edd.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, díl I–IV, Praha 1855–1892.

Josef EMLER (ed.), *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum – Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých. I.*, Praha 1870.

Josef EMLER (ed.), *Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, Fontes rerum Bohemicarum II, s. 335–370.

Gustav FRIEDRICH – Zdeněk KRISTEN – Jan BISTRICKÝ – Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ (edd.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, díl I–V, Praha 1904–1981.

Miloslav KAŇÁK – František ŠIMEK (edd.), *Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického*, Praha 1959.

- Josef KOLÁŘ (ed.), *Život sv. Lidmily*, Fontes rerum Bohemicarum I, s. 123–124.
- KOSMAS, *Kosmův letopis český*, Fontes rerum Bohemicarum II, Josef Emler (ed.), s. 1–198.
- KRISTIÁN, *Kristiánova legenda*, Fontes rerum Bohemicarum I, Josef Truhlář (ed.), s. 199–227.
- August MÜLLER (ed.), *Quellen und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönau bis zum Jahre 1500*, Praha 1929.
- František PALACKÝ (edd.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské*, díl I–XLIII, Praha 1840–2018.
- František PALACKÝ, *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, Praha 1941.
- Josef PELIKÁN – Blažena RYNEŠOVÁ (edd.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 II.*, Praha 1932.
- Josef PELIKÁN – Blažena RYNEŠOVÁ (edd.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462 III.*, Praha 1937.
- Eneas Silvius PICCOLOMINI, *Historia Austriacis. Teil I.*, Monumenta Germaniae Historica SS NS 24, Julia Knödler (ed.), Hannover 2009.
- Eneáš Silvius PICCOLOMINI, *Historia Bohemica*, Fontes rerum Bohemicarum VII, Josef Emler (ed.), s. 61–258.
- August SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králů římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914.
- Friedrich Wilhelm de SOMMERSBERG (ed.), *Silesiacarum Rerum Scriptores aliquot adhuc inediti, accedunt codicis (...)*, Lipsko 1729.
- Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904.

Pavel ŽÍDEK, *M. Pavla Židka Spravovna*, Zdeněk V. Tobolka (ed.), Praha 1908.

Petr ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika*, *Fontes rerum Bohemicarum IV*, Josef Emler (ed.), s. 1–337.

Petr ŽITAVSKÝ, *Zbraslavská kronika. Chronicon aulae regiae*, Zdeněk Fiala, František Heřmanský, Rudolf Mertlík (edd.), Praha 1976.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

Milena BARTLOVÁ – Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české VI. 1437–1526*, Praha-Litomyšl 2007.

Robert-Henri BAUTIER (ed.), *Lexikon des Mittelalters. Fünfter Band, Hiera-Mittel bis Lukanien*, Mnichov 1991.

František BENEŠ, *Johana z Rožmitálu a královna Johana*, *Vlastivědný sborník Podbrdská VII*, Příbram 1973, s. 155–252.

Zdeněk BERAN, *České královny a královská věnná města v pohusitské době (1436–1526)*, *Mediaevalia Historica Bohemica 22/2*, Praha 2019.

Zdeněk BERAN, *Východočeská věnná města a šlechta v pozdním středověku*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 157–194.

Alexandra BERNARDOVÁ, Petr MEDUNA, Petr NOVÁK, Alena VESELÁ, *Záchranný archeologický průzkum v Mělníku v roce 2009 – předběžná zpráva*, *Confluens: Vlastivědný sborník Mělnicka 7*, Mělník 2010, s. 179–192

Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ, *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, Praha 2007.

Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012.

Ludvík B. BÖHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1891.

Vladimír BRYCH, *Poznámky k nejstarší podobě hradu Mělník*, *Castellologica Bohemica* 7, 2000, s. 93–110.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvůr jako téma. Výzkum panovnické společnosti v českém středověku – historiografie, koncepty, úvahy*, Praha 2020.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014.

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Ženy a děti ve dvorské společnosti*, Praha 2015.

Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Barbora Celjská*, Budmerice 2017.

Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Marie Uherská a Barbora Celská*, in: Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 767–772.

Jan GEBAUER, *Slovník staročeský I [A–J]*, Praha 1970.

Marie HEROUTOVÁ, Dobroslav LÍBAL, Jana MACHÁČKOVÁ, *Mělník stavebně historický průzkum historické části města*, Praha 1971.

Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr a rezidence českých panovníků doby přemyslovské a raně lucemburské. Stručný přehled vývoje literatury pro dobu do roku 1346*, in: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, *Opera Historica* 7, České Budějovice 1999, s. 29–70.

Ivan HLAVÁČEK, *Německé „Residenzforschung“*, in: *Český časopis historický* 88, č. 6, Praha 1990, s. 909–912.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005.

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Světiče Ludmila, uplatnění, charakter a vývoj jejího kultu ve středověku a novověku*, in: *Svatá kněžna Ludmila, mučednice, Matka českého národa* [online], Praha 2021. Dostupné z: <https://apha.cz/wp-content/uploads/2021/09/sv-ludmila-brozura.pdf>.

František HOFFMANN, *České město ve středověku. Život a dědictví*, Praha 1992.

Petr CHARVÁT, *Zrod českého státu 568–1055*, Praha 2007.

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Eliška Rejčka a její partner Jindřich z Lipé*, in: Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 187–190.

Martina KALABOVÁ, *Venné majetky uhorských kráľovien za Barbory Celjskej a Alžbety Luxemburskej*, Medea. Studia mediaevalia et antiqua 6, Bratislava 2002, s. 83–107.

Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908.

František KAVKA, *Čtyři ženy Karla IV.: královské sňatky*, Praha 2002.

František KAVKA, *Poslední Lucemburk*, Praha 1998.

Jan KILIÁN – Luboš POLANSKÝ (edd.), *Emma Regina. Civitas Melnic. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy (+ 2. 11. 1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměrského (* 23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník*, Mělník 2008.

Jan KILIÁN, *Mělník*, Praha-Litomyšl 2007.

Martina KOČÍ, *Vztah uhorských kráľovien k svojim venným mestám v stredoslovenskej banskej oblasti*, Forum Historiae: časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy 2/2, Bratislava 2008, s. 1–7.

Božena KOPIČKOVÁ, *Česká královna Žofie: ve znamení kalicha a kříže*, Praha 2018.

Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, Praha 2008.

Božena KOPIČKOVÁ, *Královny Johana a Žofie*, in: Lenka BOBKOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Lucemburkové – česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 758–762.

Božena KOPIČKOVÁ, *Urozená paní*, in: Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 57–91.

Božena KOPIČKOVÁ, *Věnná města a jiné majetky českých královen ve 14. a 15. století*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Ženy a děti ve dvorské společnosti*, Praha 2015, s. 97–108.

Anděla KOZÁKOVÁ, *Právní postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.

Dagmar KRSKOVÁ, *Královny a jejich věnná města*, Dvůr Králové nad Labem 2001.

Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 3. díl*, Praha 1998.

Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2014.

Josef MACEK, *Jiří z Poděbrad*, Praha 1967.

Vladimír MACH, *Pozdní středověk a doba předbělohorská (1419–1618)*, in: Jan KILIÁN, *Mělník*, Praha-Litomyšl 2007, s. 86–144.

Dana MARTÍNKOVÁ, *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum: slovník středověké latiny v českých zemích: 2. svazek C–Czy*, Praha 1985.

Petr MEDUNA, *Nejstarší raně středověké opevnění v areálu Mělníka*, *Archeologické rozhledy* 55, č. 2, Praha 2003, s. 378–385.

Petr MEDUNA, *Raně a vrcholně středověký Mělník (do roku 1419)*, in: Jan KILIÁN, *Mělník*, Praha-Litomyšl 2007, s. 55–85.

Irena MORAVCOVÁ, *Dvůr královny Markéty Babenberské*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006, s. 21–42.

František MUSIL, *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, Mělník 2004, s. 1–15.

František MUSIL, *Věnné hrady českých královen*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 140–155.

Richard NĚMEC, *K pojmu rezidence: Formální atributy jako kritérium definice sídel Karla IV. Lauf – Milín – Ojvín*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku*, Praha 2006, s. 191–236.

Jan OTTO, *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí: 21. díl R (Ř) – Rozkoš*, Praha 1904.

Zdeněk PETRÁŇ, *Mince mělnické kněžny Emmy*, in: Jan KILIÁN – Luboš POLANSKÝ (edd.), *Emma Regina. Civitas Melnic. Sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy (+ 2. 11. 1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměrského (* 23. 11. 1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník*, Mělník 2008, s. 67–80.

Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku XIX. století: VI. Politický okres Mělnický*, Praha 1899.

Luboš POLANSKÝ, Jiří SLÁMA, Dušan TŘEŠTÍK, *Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. (+ 7. února 999)*, Praha 2000.

Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 3 M–Ř*, Praha 1951.

František PURŠ, *Příspěvek ke středověkému opevnění Mělníka*, *Confluens: Vlastivědný sborník Mělnicka* 4, 2002, s. 107–115.

Jiří RÁC, *Nástin dějin předhusitského Mělníka*, in: *Vlastivědný sborník Mělnicka* 1, Mělník 1982, s. 41–61.

Jiří RÁC, *Vznik a začátky mělnického špitálu*, in: Vlastivědný sborník Kralupska 1, Kralupy nad Vltavou 2000, s. 13–19.

Jiří REJZEK, *Český etymologický slovník*, Praha 2012.

August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého – 15. Kouřimsko, Vltavsko a J.–Z. Boleslavsko*, Praha 1927.

Eva SEMOTANOVÁ, *Prostor a krajinná scéna věnných měst*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 16–53.

Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022.

Karel SKLENÁŘ, *Pravěk na soutoku*, Mělník 2008.

Petr SOMMER (ed.), *České země v raném středověku*, Praha 2006.

Jiří SPĚVÁČEK, *Král diplomat*, Praha 1982.

Martin ŠANDERA, *Mělnický dvůr královen vdov Barbory Celské a Johany z Rožmitálu*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 2, 2009, s. 7–27.

Martin ŠANDERA, *Věnná města jako rezidence královen vdov*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 195–228.

Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *1. 9. 1310: Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Sňatek z rozumu*, Praha 2002.

Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *Radostný úděl vdovský. Královny-vdovy přemyslovských Čech*, Praha 2004.

Robert ŠIMŮNEK, *Dvořan*, in: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA, *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014, s. 99.

Robert ŠIMŮNEK, *Mělník jako rezidenční město a jeviště sakrální reprezentace*, *Confluens: Vlastivědný sborník Mělnicka* 7, Mělník 2010, s. 12–43.

Josef ŠUSTA, *České dějiny Dílu II. část 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935.

Josef ŠUSTA, *České dějiny Dílu II. část 2. Král cizinec*, Praha 1939.

Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin: kus středověké historie našeho kraje. Kniha druhá. Počátky lucemburské 1308–1320*, Praha 1919.

Josef ŠUSTA, *Eliška Přemyslovna*, in: *Česká žena v dějinách národa*, Praha 1940, s. 71–86.

Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1981.

Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*, Praha 1997.

Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III. Věk poděbradský III*, Praha 1930.

Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III. Věk poděbradský IV*, Praha 1962.

Rudolf URBÁNEK, *Ženy husitského krále: Kunhuta ze Šternberka a Johana z Rožmitálu*, in: Jaroslav ČECHURA (ed.), *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 148–152.

Jan VOJTÍŠEK, *Věnná města za vlády lucemburské dynastie*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 97–139.

Josef ŽEMLIČKA, *Dlouhá cesta k městům českých královen (východní Čechy jako „věnný“ region)*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Josef ŽEMLIČKA, *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 56–94.

Josef ŽEMLIČKA, *Přemyslovci: jak žili, vládli a umírali*, Praha 2005.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1

Tabulka zaznamenávající pobyty královen na Mělníku.

Zdroj: Zpracováno podle zdrojů uvedených v tabulce.

Příloha č. 2

Přehled regist listin jednotlivých královen²³⁶

Zdroj: Zdroje k jednotlivým listinám jsou uvedeny v poznámkách pod čarou.

Příloha č. 3

Panorama Mělníka (zámek s kostelem)

Zdroj: Foto autorka.

Příloha č. 4

Dochovaná gotická část mělnického hradu

Zdroj: Foto autorka.

Příloha č. 5

Nejstarší románská část kostela sv. Petra a Pavla

Zdroj: Foto autorka.

---

²³⁶ Přehled obsahuje i listiny, které nevydaly přímo královny, ale je na ně odkazováno.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

panovnice	doba pobytu na Mělníku		důvod	zdroj
	od	do		
Emma	? 90. léta 10. století	1006	ražba mincí, vdovské sídlo	odhady numismatiků
Kunhuta Haličská	3 dny na jaře 1279		návštěva během internace na Bezdězu	Vypravování o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II
Eliška Přemyslovna	24. června 1319	7. července 1319	sídlo během života manžela	Zbraslavská kronika
	nejpozději 6. prosince 1319	15. březen 1321		RBM IV
	? červen 1321	? červen 1322		Josef Šusta: České dějiny II
	říjen 1327			Zbraslavská kronika, RBM III
Alžběta Pomořanská	15. června 1382		vydání listin	CIM II
	21. února 1389			
Žofie Bavorská	27. května 1420		návštěva během tažení do Prahy	Regesta Imperii XI.
Barbora Celjská	27. května 1420		návštěva během tažení do Prahy	Regesta Imperii XI.
	25. července 1441	11. července 1451	vdovské sídlo	Staré letopisy české z rukopisu Křižovnického
Johana z Rožmitálu	18. května 1471/1473	12. listopadu 1475	vdovské sídlo	FRA Staří letopisové čeští Silesiacarum Rerum Scriptores

Příloha č. 2

Eliška Přemyslovna:

6. prosince 1319 na Mělníku²³⁷

Královna Eliška Přemyslovna vysazuje sedm lánů a půl čtvrti ve své vsi Vrbně právem purkrechtním. Lány jsou svěřeny chudým robotným a jejich potomkům.

15. srpna 1320 na Mělníku²³⁸

Královna Eliška Přemyslovna daruje sestřám u sv. Vavřince v Praze daň z mlýna, ležícího nedaleko města Mělníka na řece Pšovka.

? srpen 1320 na Mělníku²³⁹

Královna Eliška Přemyslovna dává změřiti dědiny k městu Mělníku náležející, potvrzuje měšťanům, že mají jí z 89 lánů bez čtvrti dávati roční plat, za což nikdy na jejich škodu nebudou se dědiny více měřiti, a že kromě toho mají královnám českým odváděti platy z devíti kol mlynářských, z lázně a ze zahrady před městem.

14. listopadu 1320 na Mělníku²⁴⁰

Královna Eliška Přemyslovna daruje Zbraslavskému klášteru vesnici Klíнец, ležící mezi městem Jablonné a vsí Čisovice. Daruje ho se všemi jeho právy, příjmy, výnosy, pozemky, zlatými doly i dalším příslušenstvím.

19. listopadu 1320 na Mělníku²⁴¹

Královna Eliška Přemyslovna požaduje zvětšit roční daň z mlýna, který darovala sestřám u sv. Vavřince.

---

²³⁷ RBM IV, č. 2135, s. 829.

²³⁸ RBM III, č. 603, s. 255.

²³⁹ CIM II, č. 113, s. 189–190; RBM III, č. 604, s. 255–256.

²⁴⁰ RBM III, č. 632, s. 267.

²⁴¹ Tamtéž, č. 633, s. 267.

23. května 1321 v Praze²⁴²

Královna Eliška Přemyslovna daruje proboštovi vyšehradské kapituly a zároveň kancléři Janovi 15 lánů vyměřených polí ve městě Mělníku.

15. března 1321 na Mělníku²⁴³

Královna Eliška Přemyslovna vysazuje, jak o téže věci hovoří dne 6. prosince 1319, sedm lánů a půl čtvrti ve vsi Vrbně. Tato výsada je stvrzena Eliščinou pečeti.

28. června 1324 ve Wasserburgu²⁴⁴

Královna Eliška Přemyslovna povoluje mělnickému měšťanu Jindřichu řečenému Hebriner a jeho dědicům, že mohou prodati nebo zciziti zahradu, ležící vedle zahrady náležející dětem Mikuláše krejčího, avšak s tím závazkem od dřívějších časů na ní váznoucím, že každý její držitel je povinen dva mosty u města Mělníka opravovati, kdykoli by potřeba toho kázala.

17. října 1327 na Mělníku²⁴⁵

Královna Eliška Přemyslovna daruje svému komořímu Konrádu Gočálkovi 3 lány polí v Brozánkách na druhé straně Labe. Stejně tak již předtím učinila její matka Guta, u níž Gočálek sloužil také jako komoří. Gočálek umírá bez mužských dědiců a královna Eliška statky věnuje za věrnost svému služebníkovi Konrádovi, výrobcí svíček.

11. září 1331 v Praze²⁴⁶

Král Jan Lucemburský schválil příspěvek na nájem nebo zboží ve vsi Brozánky komořímu Konrádovi za věrnou službu zesnulé královně Elišce, která ji přislíbila.

---

²⁴² Tamtéž, č. 686, s. 285.

²⁴³ RBM IV, č. 2138, s. 831.

²⁴⁴ CIM II, č. 128, s. 205–206; RBM III, č. 995, s. 385–386.

²⁴⁵ RBM III, č. 1380, s. 541–542.

²⁴⁶ Tamtéž, č. 1824, s. 711.

23. ledna 1336 v Praze²⁴⁷

Král Jan poskytuje tesaři Vaňkovi k pronájmu dva lány ve vsi Brozánky na základě purkrechtního práva, protože mu jej pro věrnost před dávnými časy slíbila královna Eliška.

18. srpna 1348 v Žitavě²⁴⁸

Král Karel IV. svěřuje měšťanům mělnickým správu krajských desek zemských se všemi důchody, kteroužto správu již také matka jeho královna Eliška jim byla udělila.

Anna Falcká:

1. dubna 1350 v Praze²⁴⁹

Královna Anna nařizuje rychtáři, konšelům a obecným přísežným města Mělníka, aby úroku ročního nikomu jinému neplatili, nežli jejím úředníkům.

19. října 1352 v Praze²⁵⁰

Královna Anna, držíc u věně město Mělník, potvrzuje narovnání mezi měšťany litoměřickými a mělnickými o plavbě po Labi, jak je byl manžel její král Karel IV. učinil.

Anna Svidnická:

18. října 1354 v Praze²⁵¹

Královna Anna nařizuje rychtáři a přísežným v Praze, aby špitál mělnický, kterýž svěřen jest správě kláštera Zbraslavského, při jeho příjmech ze statku hořínského chránili.

Alžběta Pomořanská:

---

²⁴⁷ RBM IV, č. 266, s. 107.

²⁴⁸ CIM II, č. 274, s. 410–411.

²⁴⁹ Tamtéž, č. 299, s. 440.

²⁵⁰ Tamtéž, č. 331, s. 486–487.

²⁵¹ Ferdinand TADRA (ed.), *Listy kláštera Zbraslavského*, Praha 1904, č. 123, s. 73–74.

září 1363 v Praze²⁵²

Císař Karel IV. zastaviv některá města, jako jmenovitě Hradec Králové, Vysoké Mýto a Chrudim se všemi důchody čtvrté manželce své Alžbětě u věně, nařizuje obyvatelům těchto měst, aby složili jí slib věrnosti. (list stejného znění vydán 16. března 1371 pro Mělník)

18. května 1367 v Praze²⁵³

Císařovna Alžběta potvrzuje měšťanům mělnickým list krále Karla IV., vydaný v Žitavě 18. srpna 1348, aby vedli správu krajských desek.

22. dubna 1373 v Praze²⁵⁴

Císařovna Alžběta potvrzuje výpověď, kterou mezi obcí mělnickou a klášterem augustiniánským, pod městem Mělníkem ležícím, učinili purkrabí mělnický Beneš a roudnický Vilém o hranice a meze obapolných pozemků a o užívání pastvin obecních.

30. března 1381 v Praze²⁵⁵

Císařovna Alžběta potvrzuje Jindřichovi, synu Petra Sotlína, a jeho dědicům rychtářství města Mělníka se clem, jichž řádně nabyt od Jaklina řečeného Mukáče, prvního správce tohoto soudu a cla.

15. června 1382 na Mělníku²⁵⁶

Císařovna Alžběta vyzývá duchovní a světské vrchnosti v okolí města Mělníka, aby nerušili výsad městu tomu předešlými králi a královnami českými na vaření piva udělených.

21. února 1389 v Hoříně²⁵⁷

---

²⁵² CIM II, č. 406, s. 588–590.

²⁵³ Tamtéž, č. 425, s. 616–617.

²⁵⁴ Tamtéž, č. 516, s. 674–675.

²⁵⁵ Tamtéž, č. 569, s. 733–734.

²⁵⁶ Tamtéž, č. 586, s. 746–747.

²⁵⁷ Tamtéž, č. 631, s. 808–809.

Císařovna Alžběta prohlašuje za neplatný list její pečeti opatřený, kterého se dovolává klášter sv. Vavřince řehole augustiniánské ve sporu s obcí mělnickou o hranice obapolné, k vyřízení kteréhožto sporu byli z obou stran voleni za úmluvce správce hořínský Beneš a purkrabí roudnický Vilém.

Žofie Bavorská:

10. září 1412 v Budíně²⁵⁸

Král Zikmund jakožto dědic a čekanec koruny české dává svolení k tomu, že jeho bratr jeho král Václav IV. zapsal manželce své Žofii nově 100 000 zlatých uherských na věnných městech Hradci Králové, Chrudimi, Vysokém Mýtě, Jaroměři, Poličce, Mělníku, Trutnově a Dvoru.

30. listopadu 1418 v Praze²⁵⁹

Královna Žofie potvrzuje rytíři Janu z Chlumu, purkrabímu svému na Mělníce, rychtářství města Mělníka se vším příslušenstvím, které koupil od předešlého rychtáře městského Jindřicha.

Barbora Celjská:

27. května 1420 na Mělníku²⁶⁰

Zikmund se svou manželkou Barbarou a královnou-vdovou přicházejí z Mladé Boleslavi na Mělník. Ze Slaného se pak přesunuli přes Hrádek, Žebrák, Točnick a Karlštejn na Zbraslav.

11. února 1437 v Praze²⁶¹

---

²⁵⁸ CIM II, č. 854, s. 1152–1153; RI XI 1, č. 339.

²⁵⁹ CIM II, č. 875, s. 1182–1183.

²⁶⁰ RI XI 1, č. 4137a.

²⁶¹ CIM III, č. 111, s. 185–191.

Císař Zikmund dává manželce své Barboře města Hradec nad Labem, Albrechtice, Chrudim, Vysoké Mýto, Poličku, Jaroměř, Dvůr, Trutnov a Mělník s mnohými jinými městy, zámky, statky a důchody za věno tak, jak je držela i sestra jeho Žofie.

po 1. lednu 1443 na Mělníku²⁶²

Královna Barbora potvrzuje a obnovuje měšťanům měst Králové Dvora a Trutnova, jakož i všem obyvatelům „honitby“ trutnovské privilegium na exemci z krajských soudů a úřadů, které jim král Jan udělil a král Václav IV. a královnou Žofií potvrdil.

4. ledna 1445 na Mělníku²⁶³

Královna Barbora potvrzuje purkmistru, konšelům i vsi obci města Jaroměře list krále Václava IV. na svobodné nakládání s majetkem a povolení císaře Zikmunda, aby nebyli tištěni přijmouti do města světské i duchovní osoby, které prve ve městě obývavše tyto časy města prázdný jsou.

4. ledna 1445 na Mělníku²⁶⁴

Královna Barbora vysvědčujíc, že jí purkmistr, konšelé i všecka obec města Jaroměře postoupili rychtu městskou s některým příslušenstvím, odpouští jim provinění, kterého se dopustili ujetím rychty té, slibuje nesahati v to, což bylo od rychty odprodáno, a dává plat z vinice k té rychtě příslušející ke kostelu jaroměřskému.

24. dubna 1445 na Mělníku²⁶⁵

Královna Barbora majíc lítost nad tím, že měšťané Jaroměřští se z poslušenství zrádně vytrhli a v její požitky sáhli, zapisuje město Jaroměř se všemi důchody, zejména z rychty městské a jejího příslušenství Jiříkovi z Poděbrad v tisíci kopách grošů.

---

²⁶² Tamtéž, č. 134, s. 231–232.

²⁶³ Tamtéž, č. 140, s. 240–242.

²⁶⁴ Tamtéž, č. 141, s. 242–243.

²⁶⁵ Tamtéž, č. 142, s. 243–249.

Johana z Rožmitálu:

13. března 1467 v Praze²⁶⁶

Královna Johana činí s povolením krále Jiřího výpověď ve při obce města Mělníka s podkomořím jejím Vilémem z Duban o platy, kterými obec jest povinna podkomořímu, hofrychtěři a písaři jejich při sázení konšelů.

19. dubna 1474 na Mělníku²⁶⁷

Královna Johana potvrzuje na žádost purkmistra, konšelův i vší obce města Mělníka prodej dvou obecních ostrůvků písaři jejímu Machkovi a Zbraslavic.

Příloha č. 3

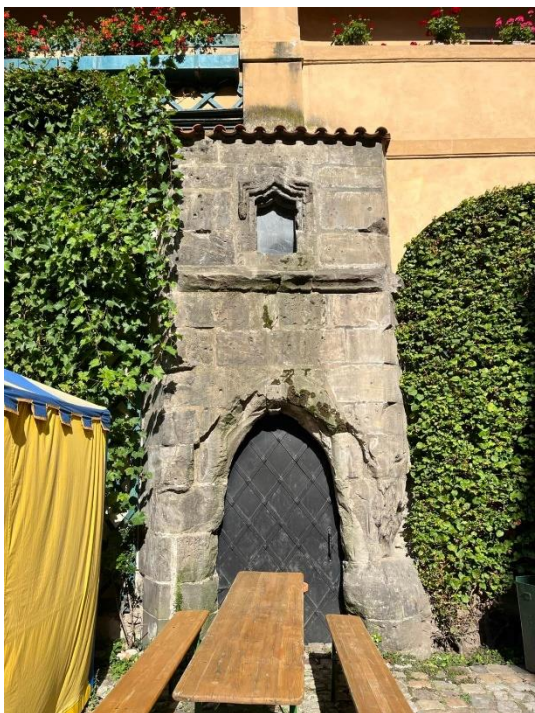

---

²⁶⁶ Tamtéž, č. 291, s. 503–504.

²⁶⁷ Tamtéž, č. 358, s. 608–610.

Příloha č. 4

Příloha č. 5

